

ДОПОВІДЬ
М. С. ХРУЦОВА
НА 20 З'ЇЗДІ
КПРС
•
ЛИСТ
УКРАЇНСЬКИХ
В'ЯЗНІВ
ДО ООН

В·ВО ПРОЛОГ

Дослідно-видавниче об'єднання ПРОЛОГ,
875 West End Ave., New York 25, N.Y. USA

ЧОМУ?

Чому після трьох років передруковуємо в перекладі на українську мову доповідь М. С. Хрущова «Про культ особи та його наслідки» і статті В. І. Леніна «Про автономізацію» радянських республік?

Доповідь М. С. Хрущова, якою він розвінчував міт Сталіна і сталінської системи в СРСР, була виголошена на таємному засіданні 20 з'їзду КПРС у Москві, 25 лютого 1956 року. Закордонні комуністичні партії одержали для інформування своїх членів текст тієї доповіді разом з неопублікованими статтями В. І. Леніна на пекучі теми внутрішньої політики в СРСР, що їх він продиктував під час своєї недуги в грудні 1922 року. Але загал членів КП і Комсомолу України — а про безпартійну більшість мешканців України вже й нічого згадувати! — не був ознайомлений з повним текстом тих секретних документів.

Вважасмо, що українські громадяни мають таке саме право знати подробиці і факти про чорні діла Сталіна та його живих ще соратників, як і польські чи інші громадяни. Тому даємо до рук українського читача документи, що їх кремлівські можновладці вважали за доцільне не допустити до розповсюдження в радянських республіках.

Річ у тому, що ознайомлення із змістом тих документів спонукує читача ставити низку запитів: «Чому?»

Чому М. С. Хрущов і його соратники обвинувачують виключно Сталіна, Берію, Єжова і Абакумова в «порушенні соціалістичного правосуддя» і «винищенні тисяч чесних комуністів»? Адже всі кремлівські можновладці, які правлять Радянським Союзом, були причетні до тих діл і принаймні схвалювали публічно всі свавільні акти Сталіна. Тому правильно протестували українські в'язні у таборах Мордовської АРСР у 1955 році у передрукованому тут їхньому листі до Комісії Людських прав при Об'єднаних Націях: «Єжов, Берія, Абакумов і інші, страчені органами безпеки для відведення очей як своєї, так і світової громадськості, не можуть нести відповідальности за все, тому що злочини супроти поневолених народів не припиняються і до нині».

Чому в своєму засуді сталінської системи М. С. Хрущов обмежує провину керівників СРСР виключно злочинами супроти партії? Адже безпартійних громадян, вихованих у радянській системі, винищив Кремль цілі мільйони, і то руками саме тих партійних, які згодом впали під сокирою сталінського свавілля. В самій лише Україні знищено голодом і масовими розстрілами мільйони українців.

Чому М. С. Хрущов боліє душею за виселення тільки інгушів і балкарців, але промовчує факт депортування інших народів, а передусім систематичне виселювання українців з їхніх земель? Чому теперішній ЦК КПРС продовжує стосувати

сталінську політику виселювання української молоді в азійські республіки? Коштом України населення Казахської СР зросло на три мільйони, а Узбекської на два мільйони.

Чому всупереч ленінським тезам про потребу повної автономізації радянських республік, про потребу боротьби з російським імперіялізмом Україною далі правлять свавільно «російські великоімперські держиморди» (вислів Леніна) з Москви? Чому ведеться постійна й нещадна боротьба проти українського «буржуазного» націоналізму, а в той самий час офіційно плекається російський шовінізм та проводиться русифікація народів СРСР.

Чому за сталінським зразком і досі фабрикується на Україні «судові справи» — як ось, наприклад, останній процес і присуд в Радивиліві, а за весь час існування СРСР не поставлено під суд і не покарано нікого за штучно викликаний голод на Україні і смерть мільйонів, за знищення тисяч української інтелігенції, за тисячі вбивств у Вінниці, за садистичні знущання над українськими повстанцями — членами визвольного руху та їхніми родинами.

Чому врешті польський, румунський, чеський, мадярський, болгарський народи, і навіть східні німці. мають державну автономію — з власною окремою армією, власною урядовою мовою, поштою, економікою і господарством та закордонними представництвами, а український народ — народ, що поклав найбільше жертв у боротьбі за національне і соціальне визволення, — досі позбавлений не

тільки державної самостійности, але навіть таких мінімальних виявів власної самобутности?

Доповідь М. С. Хрущова і ленінські статті ще раз увидатнюють незмінну дійсність на Україні: Україна за М. С. Хрущова надалі залишається колонією Москви так само, як була нею за Сталіна та царів.

В-во Пролог

Товариші! У звіті Центрального Комітету партії на 20 (з'їзді в ряді виступів делегатів перед з'їздом, як і раніше на пленумах ЦК КПРС, сказано досить багато про культ особи та його шкідливі наслідки.

Після смерті Сталіна Центральний Комітет партії почав здійснювати політику чіткого й послідовного в'яснення, що є неприпустимим і чужим для духу марксизму-ленінізму вивищувати одну особу, перетворювати її в надлюдину, що має надприродні властивості, подібні до тих, що їх приписують богам. Така людина нібито все знає, все бачить, за всіх думає, може все зробити і є непомильна у своїй поведінці. Така віра в людину, зокрема в Сталіна, плекалася між нами на протязі багатьох років.

Метою цього звіту не є повна оцінка життя й діяльності Сталіна. Про заслуги Сталіна написано й надруковано цілком достатню кількість книжок, памфлетів і студій вже за його життя. Роль Сталіна в підготові та проведенні соціалістичної революції, в громадянській війні та в боротьбі за будівництво соціалізму в нашій країні вже загальновідома. Кожний це добре знає.

Тепер нас цікавить питання, яке має величезне значення для партії сьогодні і в майбутньому, а саме: як поступово зростав культ особи Сталіна, культ, який на певному етапі став джерелом цілого ряду надзвичайно серйозних і важких порушень

партійних принципів, партійної демократії, революційної законності.

Тому що не всі ще усвідомили собі як слід, до чого на практиці призводив культ одиниці і якої величезної шкоди завдали порушення принципів колективного керівництва в партії та зосередження надмірної, необмеженої влади в руках одної особи, Центральний Комітет партії вважає за конечне ознайомити 20 з'їзд Комуністичної Партії Радянського Союзу з матеріялами, що стосуються до цього питання.

Дозвольте мені насамперед пригадати вам, як рішуче клясики марксизму-ленінізму таврували кожний вияв культу особи. В листі до німецького робітничого політика, Вільгельма Бльосса, Маркс стверджував:

«З уваги на мою нехоть до будь-якого культу особи, я ніколи не публікував під час існування (Першого) Інтернаціоналу численних привітів з різних країн, які визнавали мої заслуги і які мене дратували. Я навіть не відповідав на них, хіба щоб інколи зробити докір їх авторам.

Енгельс і я приєдналися до таємного товариства комуністів з умовою, що все, що могло б сприяти забобонному культові авторитету, буде викреслене з його статуту (Ляссаль робив пізніше цілком протилежне)».

Трохи пізніше Енгельс писав:

«Обидва ми — Маркс і я — були завжди проти будь-якої публічної маніфестації у відношенні до осіб, за винятком тих випадків, коли це могло б бути важливим для справи. Ми рішуче протесту-

вали проти таких маніфестацій, що стосувалися нас особисто».

Відома велика стриманість генія революції В. І. Леніна. Він завжди підкреслював і з'ясовував ролі народу як творця історії, керівну й організаторську ролі партії як живого і творчого організму, як також і ролі Центрального Комітету.

Марксизм не заперечує ролі керівників робітничої класи в керуванні революційним рухом.

Усвідомлюючи і підкреслюючи велику вагу ролі керівників і організаторів мас, Ленін в той же час безоглядно таврував кожний вияв культу особи, нещадно поборював чужі марксистські погляди про «героя» і «юрбу» та всі спроби протиставити «героя» масам і народові.

Ленін учив, що сила партії залежить від нерозривної єдності з масами, від того, що за партією стоїть народ — робітники, селяни, інтелігенція. «Тільки той здобуде і втримає владу, — казав Ленін, — хто вірить у народ і хто пірне в джерело живучої творчості народу».

Ленін говорив з гордістю про більшовицьку комуністичну партію як керівника і вчителя народу, він закликав передавати найбільш важливі питання на розгляд свідомого робітництва, на розгляд їхньої партії. Він заявляв: «Ми віримо в неї, ми бачимо в ній мудрість, честь і свідомість нашої доби».

Ленін рішуче виступав проти будь-яких намагань применшити або послабити керівну ролі партії в будові радянської держави. Він опрацював більшовицькі принципи партійного керівництва і норми партійного життя, підкреслюючи, що головним

принципом партійного керівництва є колегіальність. Уже в передреволюційні роки Ленін називав Центральний Комітет партії колективом керівників і сторожем та інтерпретатором партійних принципів. «В час між з'їздами, — відмічав Ленін, — Центральний Комітет охороняє принципи партії й інтерпретує їх».

Підкреслюючи ролі Центрального Комітету партії і його авторитет, Володимир Ільїч заявляв: «Наш Центральний Комітет встановив себе як міцно централізована і високоавторитетна група».

За життя Леніна Центральний Комітет партії був справжнім виявом колективного керівництва і народу. Бувши воюючим марксистом-революціонером, завжди непохитним у принципових справах, Ленін ніколи не накидав силою своїх поглядів своїм співробітникам. Він переконував і терпляче висловлював свою думку іншим. Ленін завжди настоював на тому, щоб були реалізовані норми партійного життя, щоб були дотримувані вимоги статуту партії і щоб партійні з'їзди та пленарні засідання Центрального Комітету відбувалися в регулярних відступах часу.

У додаток до великих заслуг В. І. Леніна в перемозі робітничої класи і трудового селянства, в перемозі нашої партії і в здійсненні ідей наукового комунізму — його гострий ум виявився також у тому, що він своєчасно відкрив у Сталіна ті негативні характеристичні риси, які згодом дали важкі наслідки.

Побоюючись за майбутню долю партії і радянського народу, В. І. Ленін цілком правильно схара-

ктеризував Сталіна, вказавши на те, що необхідно обміркувати питання про усунення Сталіна з посту генерального секретаря, бо Сталін надмірно брутальний, не ставиться як слід до своїх товаришів, химерний і зловживає своєю владою.

У грудні 1922 року в своєму зверненні до з'їзду партії Володимир Ільїч писав:

«Перейнявши пост генерального секретаря, тов. Сталін зосередив у своїх руках безмірну владу, і я не певний, чи він завжди користуватиметься цією владою з вимаганою обережністю».

Це звернення, що є політичним документом величезного значення і відоме в історії партії як «заповіт Леніна», було поширене між делегатами 20 з'їзду партії. Ви читали його і напевно прочитаете його ще раз. Призадумайтесь над простими словами Леніна, які виявляють його турботу за партію, за народ, за державу і за майбутній напрям партійної політики.

Володимир Ільїч сказав: «Сталін — надмірно брутальний; ця хиба, яку можна зовсім добре толерувати в нашому власному середовищі і в стосунках між нами — комуністами, стає нестерпною на становищі генерального секретаря. Тому пропоную, щоб товариші подумали над способом, як можна було б усунути Сталіна з його становища і вибрати на його місце іншу людину, яка передусім різнилася б від Сталіна в одному, а саме: щоб вона відзначалася більшою толерантністю, більшою лояльністю, більшою ввічливістю і більшою згідливістю у відношенні до товаришів, а менш химерною вдачею...»

Цей документ Леніна подано до відома делегатів 13 партійного з'їзду, який обговорював питання про усунення Сталіна з становища генерального секретаря. Делегати висловились за те, щоб затримати Сталіна на тому становищі, сподіваючись, що він рахуватиметься з критичними заввагами Володимира Ільча і вмітиме перемогти в собі ті хиби, що викликали були такі серйозні побоювання у Леніна.

Товариші! З'їзд партії повинен ознайомитися з двома новими документами, які доповнюють характеристику Сталіна, намалювану В. І. Леніном у його «заповіті». Ці документи — це лист Надії Константинівни Крупської до Каменєва, який був у той час головою Політбюро, і особистий лист Леніна до Сталіна. Я зачитую ці документи:

Леве Борисовичу!

У зв'язку з коротким листом, який я написала під диктовку Володимира Ільча за дозволом лікарів, Сталін дозволив собі вчора на надзвичайно брутальну вихватку проти мене. Я член партії не від сьогодні. Протягом усіх цих 30 років я ніколи не чула від жадного товариша будь-якого грубого слова. Справи партії та Ільча є для мене не менш дорогі, ніж для Сталіна. Під теперішню пору я потребую максимум самоопанування. Те, що можна чи не можна обговорювати з Ільчем, мені відоме краще, ніж будь-якому лікареві, бо я знаю, що його нервує, а що ні; в кожному разі я знаю це краще за Сталіна. Я звертаюсь до Вас і до Григорія (Зінов'єва) як до ближчих товаришів В. І. і прошу захисту від брутального вступання у моє

приватне життя і від негідної лайки та погроз. Я не маю сумнівів щодо того, яке буде однодушне рішення Контрольної Комісії, якою Сталін вважає за відповідне погрожувати мені: проте я не маю ані сил, ані часу, щоб витратити їх на цю дурну суперечку. Я теж є жива людина, а мої нерви напружені докраю. Н. Крупська.

Надія Константинівна писала цього листа 23 грудня 1922 року. Через два з половиною місяці після цього, в березні 1923 року, Володимир Ільїч послав Сталінові такого листа:

Товаришу Сталіну.

Копії для Каменєва і Зінов'єва.

Дорогий товаришу Сталін!

Ви дозволили собі в грубий спосіб викликати мою дружину до телефону і словами зневажити її. Хоча вона заявила Вам, що згідна забути те, що було сказане, все ж таки Зінов'єв і Каменєв довідались про це від неї. Не маю звички легко забувати вчинків, спрямованих проти мене і не потребуую тут підкреслювати, що вважаю дією проти мене виступи проти моєї дружини. Тому прошу Вас обміркувати уважно, чи Ви згодні відкликати свої слова і вибачитися, чи волієте зірвати зв'язки між нами. З пошаною, Ленін. 5 березня 1923.

Товариші! Я не буду коментувати цих документів. Вони говорять самі за себе. Якщо Сталін міг таким способом поводитись за життя Леніна, міг так ставитися до Надії Константинівни Крупської, яку партія добре знає і високо цінить як вірного друга Леніна і активного борця за справу партії від часу її створення, ми легко можемо собі уявити, як

трактував Сталін інших людей. Ці його негативні риси постійно розвивались і в останні роки набрали рішуче нестерпного характеру.

Як виявили пізніші події, побоювання Леніна були виправдані: у перший період після смерті Леніна Сталін ще рахувався з його вказівками, але опісля почав нехтувати серйозними пересторогами Володимира Ільїча.

Коли проаналізуємо практику Сталіна в керуванні партією і країною, коли обміркуємо все, що витворяв Сталін, тоді мусимо прийти до переконання, що побоювання Леніна були виправдані. Негативні риси характеру Сталіна, які за часів Леніна тількищо унагляднювались, перетворилися в останні роки у важке зловживання Сталіном влади, що завдало невимовної шкоди нашій партії.

Нам треба серйозно обміркувати і правильно проаналізувати цю справу, щоб усунути всяку можливість повторення в будь-якій формі чогонебудь з того, що мало місце за життя Сталіна, який рішуче не терпів колегіальності в керівництві та праці і який застосовував брутальне насильство не тільки супроти всього, що йому противилось, але також супроти того, що при його химерному й деспотичному характері здавалось суперечним його концепціям.

Сталін діяв не шляхом переконування, в'яснювання і терпеливої співпраці з людьми, але накидав концепції та вимагав абсолютної підпорядкованості своїй власній думці. Хто тільки противився їй або намагався обґрунтувати свій погляд і правильність свого становища, той був засуджений на

усунення з керівного колективу і опісля моральне та фізичне знищення. Так було зокрема в період після 17 партійного з'їзду, коли багато визначних партійних керівників та рядових партійних працівників, чесних і відданих справі комунізму, впали жертвою Сталінського деспотизму.

Треба ствердити, що партія звела серйозну боротьбу проти троцькістів, правоухильників та буржуазних націоналістів і що вона ідеологічно розбріла всіх ворогів ленінізму. Цю ідеологічну боротьбу поведено успішно і в її висліді партія зміцнилась, загартувалась. Тут Сталін відіграв позитивну роль.

Партія звела велику політично-ідеологічну боротьбу проти тих людей у її власних рядах, які висували антиленінські тези, репрезентували політичну лінію, ворожу партії і справі соціалізму. Це була вперта і важка, але конечна боротьба, бо політична лінія так троцькістсько-зінов'євського блоку, як і бухарінців вела прямо до відновлення капіталізму і до капітуляції перед світовою буржуазією.

Уявім собі на мить, що сталося б, якби в 1928-1929-их роках перемогла серед нас політична лінія правого ухилу або орієнтація на «бавовняну індустріалізацію» чи на куркулів тощо. Ми не мали б тепер могутньої важкої індустрії, ми не мали б колгоспів, ми опинилися б у капіталістичному оточенні, обезброєні і слабкі. Ось чому партія вела нещадну ідеологічну боротьбу, вияснюючи всім членам партії і безпартійним масам шкідливість та загрозу антиленінських виступів троцькістської опо-

зиції і правих опортуністів. Цей великий труд вияснювання партійної лінії приніс плоди: троцькісти і праві опортуністи були політично ізольовані; величезна більшість партії підтримала ленінську лінію, а партія була спроможна розбудити та організувати маси трудящих для здійснення ленінської партійної лінії, для будівництва соціалізму.

На відзначення заслугує та обставина, що в процесі запеклої ідеологічної боротьби проти троцькістів, зінов'євців, бухарінців та інших не стосовано проти них крайніх репресивних заходів. Боротьба проходила в ідеологічній площині. Але через декілька років, коли вже були покладені основи під будівництво соціалізму в нашій країні, коли експлуататорські класи вже були в основі ліквідовані, коли соціальна структура радянського суспільства докорінно змінилася, коли соціальна база для яворожих партій, рухів і груп сильно зменшилася, тоді лише почалися проти них репресії.

Саме в той період (1935-1937-1938) прищепилася практика масових репресій за допомогою урядового апарату: спершу проти ворогів ленінізму — троцькістів, зінов'євців, бухарінців, вже після того, як їх партія давним-давно політично розгромила, а згодом і проти багатьох чесних комуністів, проти тих партійних кадрів, які перенесли важкий тягар громадянської війни і перших, найтрудніших років індустріалізації і колективізації, які активно боролися проти троцькістів і правих опозиціонерів за ленінську партійну лінію.

Сталін увів поняття «ворог народу». Цей термін автоматично робив зайвим доводити ідеологічну по-

милку особи або осіб, з якими ведено полеміку; цей термін уможлиблював застосування найжорстокіших репресій, з порушенням усіх норм революційного правосуддя, проти кожного, хто в будь-якій мірі не погоджувався з Сталіном, проти тих, кого лише запідозрено у ворожих намірах, проти тих, чиє ім'я просто хтось заплямував.

Поняття «ворог народу» фактично усувало можливість всякої ідеологічної боротьби та можливість висловити свої погляди навіть у чисто практичних питаннях. Здебільша єдиним доказом вини, всупереч усім нормам сучасного права, було «признання» самого обвинуваченого, і як згодом виявила перевірка, «признання» добувалося фізичними репресіями проти обвинуваченого.

Це призвело до кричущих порушень революційної законності і до того, що багато цілком невинних людей, які в минулому боронили партійну лінію, стали жертвами.

Треба визнати, що супроти осіб, які свого часу виступали проти партійної лінії, часто не було достатніх поважних причин для їх фізичної ліквідації. Формулу «ворог народу» спеціально введено для фізичного винищування таких осіб. Це факт, що багато людей, зліквідованих як вороги партії і народу, працювали з Леніном за його життя. Деякі з них робили помилки і за життя Леніна, але, не зважаючи на це, Ленін користувався їхньою працею, поправляв їх і робив усе можливе, щоб затримати їх у рядах партії; він переконував їх іти за ним.

У зв'язку з цим делегати з'їзду партії повинні познайомитись з неопублікованою запискою В. І. Леніна, зверненою до Політичного Бюра Центрального Комітету в жовтні 1920 р. Формулюючи обов'язки Контрольної Комісії, Ленін писав, що ця Комісія повинна стати «дійсним органом партії і пролетарським сумлінням»:

«Як спеціальний обов'язок Контрольної Комісії, рекомендується глибокий, індивідуалізований — навіть інколи як певний рід терапії — зв'язок з представниками т. зв. опозиції, які переходили психологічну кризу в наслідок невдач у своїй радянській або партійній кар'єрі. Треба вживати зусиль, щоб заспокоїти їх, щоб з'ясувати їм справу в спосіб звичний між товаришами, щоб підшукати їм (не стосуючи наказодавства) такі завдання, які психологічно їм відповідали б. Поради і вказівки в цій справі мають бути зформульовані Організаційним Бюро Центрального Комітету...»

Усі знають, який непримиренний був Ленін супроти ідеологічних ворогів марксизму, супроти тих, хто порушував правильну партійну лінію. Проте водночас Ленін, як видно з цього документу, в практичному керуванні партією домагався якнайтіснішого партійного зв'язку з особами, які виявили нерішучість або тимчасову незгідність з партійною лінією, але яких можна було повернути на партійний шлях. Ленін учив, що таких людей треба терпляче виховувати без застосування крайніх метод.

Мудрість Леніна наглядно проявилася в його відносинах з людьми.

Сталін відзначався зовсім іншим відношенням до людей. Ленінська риса — терпелива праця з людьми; вперте і дбайливе виховування їх; вміння переконувати людаї, щоб вони йшли за ним, без уживання примусу, а радше через ідеологічний вплив на них цілого колективу — ці риси були цілком чужі Сталінові. Він відмовився від ленінської методи переконування і виховування. Він відкинув методу ідеологічної боротьби і волів методи тиску, масових репресій і терору. У чимраз більшому масштабі і чимраз упертіше він діяв через органи репресій, часто порушуючи в той же час норми моралі і радянські закони.

Це свавілля одної особи заохочувало до свавілля й інших. Масові арешти і заслання багатьох тисяч, езекуції без суду і навіть без нормального слідства витворили атмосферу непевности, страху і навіть загальної розпуки. Це, очевидно, не було корисне для єдности партійних кадрів і всіх шарів трудящих людей, а навпаки, приносило винищування і викидання з партії працівників, які були чесні, але не вигідні Сталіну.

Наша партія боролася за здійснення ленінських плянів будівництва соціалізму. Це була ідеологічна боротьба. Якби під час цієї боротьби зберігалася ленінські принципи, якби відданість партії тим принципам уміло сполучалася з дбайливим піклуванням за народ, якби не викидали й не винищували людей, а приєднували їх на наш бік, то ми напевно не мали б грубих порушень революційної законности і тисячі людей не впали б жертвами терору. Надзвичайні методи були б тоді стосовані тільки до

тих людей, які справді доконували злочинних актів проти радянської системи.

Пригадаймо деякі історичні події.

Напередодні Жовтневої революції два члени Центрального Комітету більшовицької партії, Каменев і Зінов'єв, виступили проти ленінського пляну збройного повстання. До того ж 18 жовтня вони опублікували в меншовицькій газеті «Новая Жизнь» заяву з проголошенням, що більшовики готуються до повстання і що вони вважають це за авантюру. Таким чином Каменев і Зінов'єв розкрили тоді ворогові рішення Центрального Комітету розпочати повстання і що це повстання повинно вибухнути в дуже скорому часі. Це була зрада справи партії і справи революції. У зв'язку з цим Ленін писав: «Каменев і Зінов'єв розкрили рішення Центрального Комітету їхньої партії Родзянкові і Керенському про збройне повстання». Він поставив перед Центральним Комітетом пропозицію про виключення Зінов'єва і Каменєва з партії. Одначе, як відомо, після великої соціалістичної Жовтневої революції Зінов'єву і Каменєву надано керівні пости. Ленін навіть притягнув їх до найвідповідальніших партійних завдань, до активної праці в керівних партійних і радянських органах. Відомо, що Зінов'єв і Каменєв наробили багато інших серйозних помилок за життя Леніна. У своєму «заповіті» Ленін перестерігав, що «жовтневий епізод Зінов'єва і Каменєва не був, звичайно, випадковий». Але Ленін не ставив питання про їх арештування, а тим більше про їх розстріл.

Або візьмім, наприклад, троцькістів. Тепер, після досить довгого історичного періоду, ми можемо говорити про боротьбу з троцькістами з повним спокоем і можемо аналізувати цю справу з достатньою об'єктивністю. Будь-що-будь, біля Троцького були люди, походження яких в жадному разі не можна виводити з буржуазного суспільства. Частина з них належала до партійної інтелігенції, а деяка частина рекрутувалась з-поміж робітництва.

Можна б назвати багато осіб, які свого часу приєдналися до троцькістів; проте ці самі особи брали активну участь в робітничому русі до революції, під час соціалістичної Жовтневої революції, а також в закріпленні перемог тієї найбільшої революції. Багато з них зірвало з троцькізмом і вернулись на ленінські позиції. Чи було конечно нищити таких людей? Ми глибоко переконані, що якби Ленін жив, таких крайніх методів не застосовано б до багатьох із них.

Оце тільки деякі історичні факти. Але чи можна сказати, що Ленін не зважувався вживати навіть найгостріших заходів проти ворогів революції, якщо це було справді потрібне? Ні, ніхто не може цього сказати. Володимир Ільч наказував безоглядно розправлятися з ворогами революції та робітничої кляси і, коли це було необхідно, вдавався до найгостріших метод.

Згадайте тільки боротьбу В. І. Леніна з есерівськими організаторами протирадянського повстання, з контрреволюційними куркулями в 1918 р. та іншими, коли Ленін, не вагаючись, уживав найгостріших метод проти ворогів. Одначе Ленін уживав

цих метод тільки проти дійсних класових ворогів, а не проти тих, які допускалися помилок і яких можна було вести за собою, впливаючи на них ідеологічно, а навіть залишити їх при керівництві.

Ленін застосовував гострі методи тільки в необхідних випадках, коли експлуаторські класи ще існували і ставили завзятий опір революції, коли боротьба за самозбереження приймала найгостріші форми, включно з громадянською війною.

Тим часом Сталін вживав найкрайніших метод і масових репресій в час, коли радянська держава вже зміцніла, коли експлуаторські класи вже були ліквідовані, а соціалістичні відносини вже закоренилися в усіх ділянках національної економіки, коли наша партія політично зміцніла і закріпилась кількісно й ідеологічно. Річ ясна, що Сталін тут в цілому ряді випадків виявив свою нетолерантність, свою брутальність і своє зловживання владою. Замість доводити свою політичну правильність та мобілізувати маси, він часто вибирав шлях репресій і фізичного винищування не тільки дійсних ворогів, але й людей, які не поповнили жадного злочину проти партії і радянського уряду. Немає в тому жадної мудрости, це тільки вияв грубої сили, яка свого часу так затривожила В. І. Леніна.

Пізніше, головно після викриття банди Берії, Центральний Комітет розглянув ряд справ, зфабрикованих цією бандою. В ході того відкрилась прегидка картина брутального свавілля, зв'язаного з невідповідною поведінкою Сталіна. Як доводять факти, Сталін, користуючись своєю необмеженою владою, дозволив собі на багато зловживань, діючи

від імени Центрального Комітету, але не питаючи думки членів Комітету і навіть думки членів Політбюра; часто він не інформував їх про свої особисті рішення відносно дуже важливих справ партії і уряду.

*

*

*

Обмірковуючи питання культу особи, мусимо насамперед показати кожному, якої шкоди це завдало інтересам нашої партії.

В. І. Ленін завжди підкреслював роллю і значення партії в керівництві соціалістичною державою робітників і селян; він вбачав у цьому головну передумову успішного будівництва соціалізму в нашій країні. Вказуючи на велику відповідальність більшовицької партії, як керівної партії в радянській державі, Ленін закликав найточніше додержуватися норм партійного життя; він закликав здійснювати принципи колегіальності в керуванні партією і державою.

Колегіальність керівництва впливає вже з самої природи нашої партії, збудованої на принципах демократичного централізму. «Це значить, — сказав Ленін, — що всі партійні справи здійснюються всіма членами партії, прямо чи через представників, які без жадних винятків підлягають тим самим правилам; крім того, всі члени адміністрації, всі керівні колективи, всі ті, що займають партійні пости, є виборні, вони мусять складати звіт із своєї діяльності і їх можна відкликати».

Відомо, що Ленін сам давав приклад найдбайливішого додержування тих принципів. Не було такої

важливої справи, яку Ленін вирішував би сам, не спитавши поради та згоди більшості членів Центрального Комітету або членів Політбюра Центрального Комітету. В найтрудніші для нашої партії і країни періоди Ленін вважав за конечне регулярно скликати з'їзди, партійні конференції та пленумами Центрального Комітету, на яких обговорювано усі найважливіші питання і на яких ухвалювано резолюції, всебічно опрацьовані керівним колективом.

Пригадаймо, наприклад, 1918 рік, коли наша країна була загрожена нападом імперіялістичних інтервентів. У тій ситуації був скликаний 7 партійний з'їзд, щоб на ньому обговорити життєво важливу, невідкладну справу — справу миру. У 1919 році, в розгарі громадянської війни, відбувся 8 партійний з'їзд, який прийняв нову програму партії і вирішив такі важливі справи, як відношення до селянських мас, створення Червоної Армії, керівна роль партії в діяльності рад, поліпшення соціального складу партії та інші справи.

У 1920 році відбувся 9 з'їзд партії, на якому встановлено керівні принципи щодо партійної праці в галузі економічної побудови. В 1921 році 10 з'їзд партії прийняв ленінську Нову Економічну Політику та історичну резолюцію «Про партійну єдність».

За життя Леніна партійні з'їзди відбувались регулярно; завжди, коли приходив радикальний поворот в розвитку партії і країни, Ленін вважав за необхідне, щоб партія ґрунтовно обговорила всі основні питання внутрішньої і зовнішньої політика та питання партійного і державного будівництва.

Це дуже характеристично, що саме на адресу з'їзду партії, як найвищого партійного органу, Ленін скерував свої останні листи і завваги. В періоди між з'їздами Центральний Комітет діяв як найбільш авторитетний керівний колектив, точно додержуючись принципів партії та виконуючи її політику.

Так було за життя Леніна.

Чи священні ленінські принципи нашої партії зберігались після смерти Володимира Ільча?

Протягом перших кількох років після смерти Леніна з'їзди партії і пленуми Центрального Комітету відбувались більш-менш регулярно, але пізніше, коли Сталін почав щораз більше зловживати своєю владою, ці принципи брутально порушувались. Це зокрема виявилось протягом останніх 15 років його життя. Чи можна вважати нормальним той факт, що між 18 і 19 з'їздами минуло поверх 13 років, що за цей час наша партія і наша країна пережили так багато важливих подій? Ці події рішуче вимагали того, щоб партія винесла рішення щодо оборони країни під час вітчизняної війни і щодо відбудови після війни. Навіть по закінченні війни не відбулося жадного з'їзду на протязі більше семи років.

Пленуми Центрального Комітету ледве чи коли скликувано. Вистачить згадати, що протягом усіх років вітчизняної війни не відбулось ні одного пленуму Центрального Комітету. Правда, були спроби скликати пленум Центрального Комітету в жовтні 1941 року, коли покликано до Москви членів Центрального Комітету з усієї країни. Вони два дні

чекали на відкриття пленуму, але надаремно. Сталін навіть не хотів бачитись і говорити з членами Центрального Комітету. Цей факт показує, до якої міри Сталін був здеморалізований у перші місяці війни і як погіршливо та зневажливо поведився він з членами Центрального Комітету.

У практиці Сталін нехтував нормами партійного життя і топтав ленінські принципи колективного партійного керівництва. Сталінове свавілля супроти партії і її Центрального Комітету виявилось особливо після 17 партійного з'їзду, який відбувся 1934 року.

Маючи в своєму розпорядженні багато даних, які вказують на брутальне свавілля супроти партійних кадрів, Центральний Комітет створив під контролем Президії Центрального Комітету партійну комісію, яку зобов'язав дослідити, що саме уможливило масові репресії над більшістю членів Центрального Комітету і кандидатів, вибраних на 17 з'їзді ВКП(б). Ця комісія ознайомила з численними матеріалами в архівах НКВД та з іншими документами і ствердила багато фактів фабрикування справ проти комуністів, фальшивих обвинувачень, яскравих зловживань радянським правосуддям, які закінчувалися смертю невинних людей. Тепер виявилось, що багато партійних і господарських активістів, затаврованих у 1937-38 рр. як «вороги», насправді ніколи не були ворогами, шпигунами, шкідниками тощо, але завжди були чесними комуністами.

Їх затавровано, і часто, не маючи вже сили переносити варварські тортури, вони самі себе обвину-

вачували (за наказом слідчих-фальшивників) в усіх родах тяжких і неймовірних злочинів. Комісія передала Президії ЦК численні удокументовані матеріали про масові репресії проти делегатів 17 партійного з'їзду і проти членів ЦК, вибраних на тому з'їзді. Президія ЦК розглянула ті матеріали.

Стверджено, що з 139 членів і кандидатів ЦК партії, обраних на 17 з'їзді, 98 осіб, тобто 70% арештовано і розстріляно, головним чином у 1937-38 рр. Який був склад делегатів на 17 з'їзді? Відомо, що 80% учасників 17 з'їзду вступили до партії в роки конспірації перед революцією і під час громадянської війни або перед 1921 роком. За соціальним походженням основна маса делегатів з'їзду — це були робітники (60%). Таким чином трудно припускати, щоб з'їзд із таким складом міг вибрати Центральний Комітет, більшість якого виявилася ворогами партії. Єдиною причиною, чому 70% членів і кандидатів ЦК, вибраних на 17 з'їзді, затавровано як ворогів партії і народу, було те, що чесних комуністів очорнено, обвинувачення проти них зфабриковано, а революційне правосуддя грубо порушено.

Така сама доля зустріла не тільки членів ЦК, але й більшість делегатів 17 з'їзду партії. Із 1966 делегатів з вирішальним чи з дорадчим голосом 1108 осіб, тобто багато більше половини, арештовано під закидом контрреволюційних злочинів. Вже сам цей факт вказує на те, якими недоречними, дикими й суперечними здоровому глуздові були обвинувачення в контрреволюційних злочинах, що їх поставлено більшості учасників 17 з'їзду партії.

Треба пригадати, що 17 з'їзд історично відомий як «з'їзд переможців». Делегати того з'їзду були активними учасниками будівництва нашої соціалістичної держави. Багато з них страждали і боролися за інтереси партії в дореволюційних роках у підпіллі та на фронтах громадянської війни. Вони завзято поборювали своїх ворогів і не раз безстрашно дивилися смерті в вічі. Як же можливо повірити, що такі люди могли бути «дворушними» і перекинутись у табір ворогів соціалізму в період після ліквідації зінов'євців, троцькістів та правих ухильників і під час великих перемог соціалістичного будівництва?

Такий був наслідок зловживання владою Сталіном, який почав застосовувати масовий терор проти партійних кадрів. Яка була причина, що масові репресії проти активістів щораз більше зростали після 17 з'їзду партії? Це було тому, що в той час Сталін поставив себе понад партією і понад народом і зовсім перестав рахуватись з ЦК і партією. Якщо він усе ще рахувався з думкою колективу перед 17 з'їздом, то після повної політичної ліквідації троцькістів, зінов'євців і бухарінців, коли у висліді тієї боротьби і соціалістичних перемог партія здобула єдність, Сталін перестав у ще більшій мірі зважати на членів ЦК і навіть на членів Політбюра. Сталін уважав, що тепер він може вже вирішувати всі справи сам один, а тих, що залишилися, потребував лише як статистів; всіх інших він держав у такій ситуації, що вони могли тільки слухати його і прославляти його.

Після злочинного вбивства Сергія Кірова розпочалися масові репресії і brutальні акти порушення соціалістичного правосуддя. Увечорі 1 грудня 1934 року з ініціативи Сталіна (без згоди Політбюра, яке схвалило відповідну постанову через два дні після того) секретар Президії Центрального Виконного Комітету, Авель Єнукідзе, підписав таку директиву:

«1. Доручається слідчим органам прискіпити справи обвинувачених у підготовці чи виконанні терористичних актів.

2. Доручається судовим органам не затримувати виконання смертних вироків, що стосуються до злочинів цієї категорії, з огляду на можливість помилування, бо Президія ЦВК не вважає за можливе приймати прохання такого роду.

3. Доручається органам Комісаріату Внутрішніх Справ виконати смертні вирокі проти вищезгаданої категорії негайно після проголошення засуду».

Ці директиви стали базою для масових актів зловживання соціалістичним правосуддям. На багатьох зфабрикованих судових процесах підсудних обвинувачували у «підготові» терористичних актів. Це позбавило їх усякої можливості перевірки їхніх справ, навіть якщо вони заявили перед судом, що їх «признання» були вимушені силою і якщо вони переконливо спростовували висунені проти них обвинувачення.

Треба відмітити, що обставини навколо вбивства Кірова і досі приховують багато нез'ясованих і темничих моментів, які вимагають найдбайливішої перевірки. Є підстави підозрівати, що вбивникові Кірова, Ніколасву, допомагав хтось із людей, обо-

в'язком яких було охороняти особу Кірова. За півтора місяця до вбивства Ніколаєв був заарештований на підставі підозрілої поведінки, але його зараз звільнено навіть без обшуку.

Надзвичайно підозріла обставина, що коли чекіста, призначеного для охорони Кірова, мали привезти на переслухання 2 грудня 1934 року, він загинув в автомобільному «нещасливому випадку», з якого вийшли цілими всі інші особи, які з ним їхали. Після вбивства Кірова головним працівникам ленінградського НКВД визначено дуже легкі кари, але в 1937 році їх розстріляно. Можемо догадуватись, що їх розстріляли для того, щоб приховати сліди організаторів вбивства Кірова.

Масові репресії зростали жахливо від кінця 1936 року після телеграми Сталіна і Жданова, датованої в Сочі 25 вересня 1936 і висланої на адресу Кагановіча, Молотова та інших членів Політбюро. Зміст телеграми такий:

«Вважаємо за абсолютно конечне і пильне, щоб тов. Єжов був призначений на пост народного комісара внутрішніх справ. Ягода виявив повну неспроможність викрити бльок троцькістів-зінов'євців. ГПУ в цій справі відстало на чотири роки. Це відзначають усі партійні працівники і більшість представників НКВД».

Тут конечно відмітити, що Сталін не зустрічався з партійними працівниками і тим самим не міг знати їхньої думки. Ця сталінська формула, що «НКВД відстав на чотири роки» в застосовуванні масових репресій і що тому необхідно швидко «відробити

занедбання», безпосередньо штовхала робітників НКВД на шлях масових арештів і ексекуцій.

Слід підкреслити, що ця формула була вимушена також на пленарному засіданні ЦК ВКП(б), яке відбулося в лютому-березні 1937 року. В резолюції пленуму, схваленій на основі доповіді Єжова п. н. «Наука, яка впливає з шкідливої діяльності, диверсії і шпигунства японсько-німецько-троцькістських агентів», говориться:

«Пленум ЦК ВКП(б) вважає, що всі факти, виявлені під час слідства в справі антирадянського троцькістського центру і його прихильників на прєвінції, доводять, що НКВД відстав принаймні на чотири роки в викриванні цих лютих ворогів народу».

Масові репресії в той час проводилися під гаслом боротьби проти троцькістів. Чи дійсно троцькісти були тоді загрозливі для нашої партії і радянської держави? Треба пригадати, що в 1927 році напередодні 15 з'їзду партії троцькістсько-зінов'євська опозиція одержала лише коло 4 000 голосів, тоді як за лінію партії висловилося 724 000 особи. На протязі десяти років, що минули між 15 з'їздом партії і лютнево-березневим пленумом ЦК в 1937 році, троцькізм остаточно роззброєно. Багато колишніх троцькістів зреклися своїх раніших поглядів і працювали в різних ділянках соціалістичного будівництва. Ясно, що в таких умовах перемоги соціалізму не було ніякої підстави для масового терору в країні.

Доповідь Сталіна на пленумі ЦК в лютому-березні 1937 про «Недоліки партійної праці і методи

ліквідації троцькістів та інших дворушників» була спробою теоретично виправдати політику масового терору під претекстом, що в міру нашого наближення до соціалізму класова боротьба має загострюватись. Сталін запевняв, що так вчить історія і так учив Ленін. Насправді ж Ленін вважав, що застосування революційного насильства виникає тільки з konieczности здавлювати спротив експлуаторських класів і відносив це до періоду, коли ще існували сильні експлуаторські класи. Коли ж політичне становище народу покращало, коли в січні 1920 року Червона Армія здобула Ростов і таким чином здобула найважливішу перемогу над Денікіном, Ленін наказав Дзержинському припинити масовий терор і скасувати кару смерті. Це важливе рішення радянської влади Ленін обґрунтував у своїй доповіді на сесії ВЦВК 2 лютого 1920 року так:

«Ми були змушені застосовувати терор тому, що Антанта накинула нам свій терор, коли світові потуги кинули проти нас свої орди, не гребуючи ніякими засобами. Ми не витримали б і двох днів, якби не відповіли на ті спроби офіцерів і білогвардійців безжалісним способом; а це означало застосування терору, але він був накинений нам терористичними методами Антанти.

Коли ж тільки ми здобули вирішальну перемогу ще навіть перед закінченням війни, негайно перед здобуттям Ростова, ми відмовились застосовувати смертну кару і таким чином довели, що думаємо проводити в життя нашу програму так, як обіцяли. Говоримо, що застосування насильства впливає із

потреби приборкати експлуататорів, великих землевласників і капіталістів; з хвилиною, коли це виконано, ми відкидаємо надзвичайні методи. І це ми здійснили на практиці».

Сталін відхилився від цих ясних і точних вказівок Леніна. Він штовхав партію і органи НКВД на застосування масового терору в час, коли в нашій країні експлуаторські класи були вже ліквідовані і коли не було серйозної причини для того, щоб застосовувати надзвичайні засоби терору. Той терор насправді був звернений не проти залишків переможених експлуаторських клас, а проти чесних працівників партії і радянської держави; проти них висували брехливі, наклепницькі й недоречні обвинувачення у «дворушності», «шпигунстві», «саботажі», підготові видуманих «змов» тощо.

На лютнево-березневому пленумі ЦК 1937 року багато членів ЦК висловили сумнів щодо правильності курсу масових репресій під претекстом боротьби з «дворушністю». Тов. Постишев найвлучніше висловив ці сумніви. Він заявив:

«Я роздумував: минули суворі роки боротьби; члени партії, які втратили мужність, скапітулювали або перекинулися до ворожого табору, а здорові елементи боролися за партію. Це були роки індустріалізації й колективізації. Я ніколи не вважав за можливе, щоб після цих суворих років боротьби Карпов та йому подібні могли опинитися у ворожому таборі. Аж ось із зізнань виходить, що Карпова завербували троцькісти ще в 1934 році. Я особисто не вірю, щоб у 1934 році чесний партієць, який пройшов довгий шлях безжалісної бороть-

би з ворогами партії за соціалізм, міг опинитися у ворожому таборі. Я не вірю в це... Не можу уявити собі, щоб людина у тяжкі роки йшла разом з партією, а в 1934 році пристала до троцькістів. Це дуже дивна справа».

Послугуючись сталінською формулою, що, мовляв, чим ближчі ми до соціалізму, тим більше матимемо ворогів, прикриваючись резолюцією лютнево-березневого пленуму ЦК, ухваленою на основі доповіді Єжова, провокатори, які разом із безсовісними кар'єристами пролізли до органів державної безпеки, розпочали іменем партії масовий терор проти партійних кадрів, радянських кадрів і звичайних радянських громадян. Вистачить сказати, що число арештів проведених за контрреволюційні злочини у 1937 році, було вдсятеро більше, ніж у 1936 році.

Відомо, що й проти керівних діячів партії практиковано brutальне свавілля. Партійний статут, затверджений 17 з'їздом, був заснований на ленінських принципах, зформульованих на 10 з'їзді. В ньому сказано, що для того, щоб ужити таких надзвичайних заходів, як виключення з партії, проти члена ЦК, проти кандидата в члени ЦК, або проти члена Контрольної Комісії, «треба скликати пленум ЦК і запросити на пленум усіх кандидатів у члени ЦК і всіх членів Контрольної Комісії». Тільки тоді, коли дві третини всіх учасників пленуму — відповідальних керівників партії, визнають це за необхідне — можна виключити з партії члена або кандидата ЦК.

Більшість членів і кандидатів ЦК, обраних на 17 з'їзді і заарештованих у 1937-38 рр., виключено

з партії безправно, грубо порушуючи статут партії, бо справи про їх виключення ніколи не розглядав пленум ЦК.

Тепер, коли перевірено справи деяких тих уявних «шпигунів» і «саботажників», виявилось, що всі ті справи були зфабриковані. Признання багатьох арештованих і обвинувачених у ворожій діяльності були здобуті при допомозі жорстоких, нелюдських тортур. У той самий час Сталін, як інформують тогочасні члени Політбюро, не показував їм зізнань багатьох обвинувачених політичних активістів, коли вони заперечували свої зізнання перед військовим трибуналом і просили об'єктивного перегляду їхніх справ. Таких заяв було багато, і Сталін без сумніву знав про них .

Центральний Комітет вважає конечним поінформувати з'їзд про низку таких зфабрикованих «справ» проти членів ЦК партії, обраних на 17 з'їзді. Прикладом підлої провокації, гидкої фальсифікації і злочинного порушення революційного правосуддя є справа колишнього кандидата в члени Політбюро ЦК, одного з видатніших працівників партії і радянського уряду, тов. Роберта Ейхе, члена партії від 1905 року.

Тов. Ейхе був арештований 29 квітня 1938 року на підставі наклепницьких матеріалів, без згоди прокурора СРСР, яку одержано лише через 15 місяців після арешту. Слідство в справі Ейхе супроводилося найбільш брутальними порушеннями радянського правосуддя, зловживаннями і фальсифікаціями. Його змушували тортурами підписувати протокол свого признання, заздалегідь приготова-

ного слідчими, в якому він сам і багато інших видатних партійних працівників обвинувачувались в антирадянській діяльності. 1 жовтня 1939 року Ейхе вислав Сталінові заяву, в якій категорично заперечував будь-яку свою вину і просив перевірити його справу. В цій заяві він писав: «Немає гіршого терпіння, як сидіти у в'язниці того уряду, за який я завжди боровся».

Збереглася ще й друга заява Ейхе, яку він вислав Сталінові 27 жовтня 1939 року. В ній він переконливо і спираючись на факти заперечував наклепницькі обвинувачення, висунені проти нього, і доводив, що ці провокаційні обвинувачення були — з одного боку, ділом справжніх троцькістів, арештування яких він апробував, будучи секретарем західньо-сибірського крайового комітету партії, і які змовились помститись на ньому; а з другого боку — фальсифікацією матеріялів слідчими суддями. Ейхе писав у своїй заяві:

«25 жовтня ц. р. мене поінформували, що слідство в моїй справі закінчене і мені відкрили доступ до матеріялів слідства. Якби я був винен бодай в одній сотій частині злочинів, у яких мене обвинувачують, я не зважився б посилати Вам цю передсмертну заяву; проте я не провинився ані в одній з тих справ, у яких мене обвинувачують, і моє серце чисте навіть від тіні підлоти. Я ніколи в своєму житті не сказав Вам одного слова неправди і не брешу тепер, стоячи обома ногами в могилі. Вся моя справа — типовий приклад провокації, наклепництва і порушення елементарних основ революційного правосуддя...

Обтяжуючі мене признання, які є в слідчих актах, не тільки безглузді, але й містять у собі наклепи на ЦК ВКП(б) і Ради Народних Комісарів, бо правильні резолюції ЦК ВКП(б) і Ради НК, ухвалені не з моєї ініціативи і без моєї участі, представлено як ворожі акти контрреволюційних організацій, зроблені нібито на мою пропозицію.

Переходжу тепер до найганебнішої сторінки мого життя і моєї дійсно тяжкої провини супроти партії і супроти Вас. Це моє признання в контрреволюційній діяльності... Справа ось у чому: не витримавши тортур, яким мене піддали Ушаков і Ніколаєв — головно той перший, бо він знав, що мої поламані ребра ще не зовсім зрослись і тому завдав мені нестерпних мук, — я був змушений обвинувачувати і себе самого і інших.

Більшість моїх признань запропонував або продиктував мені Ушаков, а решта є моїм відтворенням з пам'яті справ західньосибірського НКВД, приписуючи собі всі наведені там факти. Коли якась частина історії, яку зфабрикував Ушаков і яку я підписав, не трималася купи, мене змушували підписувати іншу версію. Так само поводитися з Рухімовичем, якого спочатку представили як члена резервної мережі, але ім'я якого опісля усунули, не сказавши мені про це нічого. Те саме зробили і з керівником резервової мережі, яку нібито створив Бухарін у 1935 році. Зразу я вписав своє власне прізвище, але потім мені наказали додати Межлаука та багато інших подробиць...

Прошу Вас і благаю: звеліть ще раз перевірити мою справу, і не для того, щоб помилувати мене,

а щоб викрити підлу провокацію, яка гадюкою обкрутилася навколо багатьох осіб у великій мірі через мої підлі злочинні наклепи. Я ніколи не зраджував ні Вас, ані партії. Знаю, що гину через підлі і мерзотні підступи ворогів партії і народу, які зфабрикували проти мене провокацію».

Здавалося б, що така важлива заява заслуговувала на перевірку ЦК. Одначе цього не зроблено. Заяву переслано Берії, але жахливі знущання над кандидатом в члени Політбюра, тов. Ейхе, продовжувались. 2 лютого 1940 року Ейхе був поставлений перед судом. Тут він не признався до жадної вини, але заявив таке:

«В усіх моїх так званих признаннях немає написаної мною ані одної літери, за винятком підпису під протоколом, який був вимушений від мене. Я склав свої зізнання під натиском слідчих, які мучили мене від часу мого арешту. Після того я й написав усі ці безглуздя. Найважливіша для мене справа — сказати судові, партії і Сталіну, що я не винен. Я ніколи не брав участі в жадній змові. Я умру з такою ж вірою в правильність партійної політики, як вірив у неї все моє життя».

4 лютого Ейхе був розстріляний. Тепер остаточно встановлено, що справа Ейхе була зфабрикована. Його реабілітували посмертно.

Тов. Рудзутак, кандидат в члени Політбюра, член партії від 1905 року, який провів десять років на царській каторзі, цілком відмовився на суді від вимушених зізнань. У протоколі засідання Колегії Найвищого Військового Суду є така заява Рудзутака:

«Єдине прохання, яке він складає перед Судом, є те, щоб ЦК ВК(б) був поінформований про те, що в НКВД існує ще неліквідований центр, який спритно фабрикує різні справи і змушує невинних осіб до признань. Нікому не дасться можливості довести свою непричетність до злочинів, про які свідчать інші особи. Слідчі методи такі, що змушують обвинуваченого брехати і плямувати зовсім невинних людей, а не тільки самого себе. Він просить Суд щоб йому дозволили листовно поінформувати про це все ЦК ВКП(б). Він запевняє Суд, що сам особисто він ніколи не мав ніяких злих намірів щодо політики нашої партії, бо завжди погоджувався з партією в усіх галузях економічної і культурної діяльності».

Цю заяву Рудзутака зігноровано, хоча він свого часу стояв на чолі Центральної Контрольної Комісії, яку створено згідно з концепцією Леніна для боротьби за партійну єдність. Ось так керівник цього високоавторитетного партійного органу впав жертвою брутальної сваволі. Його навіть не покликали до Політбюра ЦК, бо Сталін не хотів з ним говорити. Вирок видали за 25 хвилин, і Рудзутак був розстріляний.

Після уважного перегляду тієї справи в 1955 році встановлено, що обвинувачення проти Рудзутака було фальшиве і базоване на наклепницьких матеріалах. Рудзутака посмертно реабілітовано.

Яким способом колишні працівники НКВД фабрикували різні «антирадянські центри» і «бльоки» при допомозі провокативних метод, видно з зізнань тов. Розенблюма, члена партії від 1906 року, ареш-

тованого в 1937 році лєнінградським НКВД. Під час перегляду справи Комарова у 1955 році Розєнблєм виявив такий факт: коли його арештували у 1937 році, його піддали жахливим тортурам, під якими він був змушений скласти фальшиві зізнання про себе й інших. Після цього його привели до кабінету Леоніда Заковського, який запропонував йому волю з умовою, що він складе перед судом фальшиві зізнання до справи «підривного, шпигунського, диверсійного, терористичного осередку в Ленінграді», зфабрикованої НКВД 1937 року. З неймовірним цинізмом Заковський пояснив йому, як фабрикуються «антирадянські змови».

«Щоб мені це краще унагляднити, — оповідає Розєнблєм, — Заковський дав мені кілька можливих варіантів організації такого осередку і його філій. Подавши деталі організації, Заковський сказав, що НКВД приготує справу цього центру і додає, що суд буде публічний. Перед судом мають стати чотири або п'ять керівних членів того центру: Чудов, Угаров, Смородін, Позєрн, Шапошнікова (дружина Чудова) та інші, разом з двома або трьома членами філій... Справа лєнінградського центру мусить бути збудована солідно, і свідки матимуть вирішальне значення. Суспільне становище (очевидно, в минулому) і партійний стаж свідка гра-тимуть теж немалу роллю. Тоді, — сказав Заковський, — не треба нічого видумувати. НКВД приготує для тебе докладний опис діяльності центру і його філій. Твоє діло тільки вивчити всі дані і добре запам'ятати всі питання, які суд може поставити, і відповіді на них. Ця справа буде готова за

чотири-п'ять місяців, можливо півроку. За цей час приготуйся так добре, щоб не провалити слідства і себе. Від перебігу і висліду процесу залежатиме дальша твоя доля. Якщо підведеш і почнеш говорити неправду, тоді винуй себе самого. Якщо видержиш, то врятуєш свою голову, а ми тебе харчуватимемо і зодягатимемо на державний кошт аж до смерти».

Ось які підлі речі діялись тоді!

На ще ширшу скалю практиковано фальшування слідчих справ на провінції. Управління НКВД Свердловської області «розкрило» т. зв. «Уральський Повстанчий Штаб» — бльок правих опозиціонерів, троцькістів, соціал-революціонерів і церковників, що його керівником мав бути секретар свердловського обласного партійного комітету і член ЦК ВКП(б) Кабаков, член партії від 1914 року.

Тогочасні слідчі матеріяли виявляють, що майже в усіх краях, областях і республіках існували розгалужені «організації й центри правоухильників і троцькістів, шпигунів, терористів, диверсантів і саботажників», керівниками яких були як правило — невідомо чому — перші секретарі обласних чи республіканських партійних комітетів або ЦК національних компартій. Багато тисяч чесних і невинних комуністів згинуло в наслідок жахливої фальсифікації таких «справ», в наслідок приймання за правду всяких наклепницьких «признань» і в наслідок вимушених обвинувачень супроти себе самих і супроти інших. В ті роки застосовано без ніяких конкретних підстав масові репресії, які призвели до тяжких втрат у партійних кадрах.

НКВД встановило в той час злочинну практику виготовлювання списків осіб, справи яких мала розглядати Військова Колегія, а вирoki на яких виносилися заздалегідь. Єжов посилав ці списки Сталіну, щоб той особисто затверджував визначені в них кари. В 1937-38 роках Сталінові переслано 383 такі списки з прізвищами багатьох тисяч працівників партії, рад, комсомолу, армії і господарства. Сталін ці списки затвердив.

Велика частина тих справ знаходиться тепер під переглядом і багато з них уневажнено, бо вони безпідставні й пофальшовані. Досить сказати, що від 1954 року Військова Колегія Найвищого Суду реабілітувала 7 679 осіб, а з того числа багато реабілітовано посмертно.

Масові репресії впливали шкідливо на морально-політичний стан партії, створили атмосферу непевності, спричинилися до поширення хворобливого недовір'я між комуністами. Активізувалися всякого роду наклепники і кар'єристи. Резолюції пленуму ЦК ВКП(б) з січня 1938 року внесли деяке поліпшення в партійній організації, але широкі репресії продовжувалися в 1938 році. Тільки через те, що наша партія має таку велику моральну силу, вона могла пережити ті тяжкі події 1937-38 років і виховати нові кадри. Однак немає сумніву, що наш похід до соціалізму й зміцнення оборонної спроможності країни був би куди успішніший, якби ми не зазнали тих величезних втрат у кадрах. Ми справедливо обвинувачуємо Єжова у дегенеративній практиці 1937-38 років, але чи міг би Єжов арештувати, напр., Косіора без відома Сталіна? Чи відбув-

ся обмін думок або чи було рішення Політбюра в цій справі? Ні, не було цього, як не було нічого і в інших справах такого роду.

Ні, було б наївністю вважати все це ділом рук виключно Єжова. Ясно, що ці справи вирішував Сталін і що без його вказівок і згоди Єжов не смів би нічого такого робити. Ми перевірили ці справи і реабілітували Косіора, Рудзутака, Постишева, Косарева і інших. З яких причин їх арештовано і засуджено? Перегляд матеріалів виявляє, що для цього не було причин. Їх, як і багатьох інших, арештовано без відома прокурора. У тогочасних умовах не потрібно було ніякої санкції, бо зрештою який це міг би бути рід санкції, коли про все вирішував Сталін. Він був головним прокурором у цих справах. Він не тільки погоджувався на це, але й з власної ініціативи видавав накази про арешти. Мусимо це підкреслити, щоб делегати з'їзду ясно усвідомили собі це і зробили відповідні висновки.

Факти виявляють, що з доручення Сталіна довершено багато зловживань, не рахуючись з жадними партійними нормами і радянським правосуддям. Сталін був дуже недовірливий і хворобливо підозрівав кожного. Знаємо це з нашої праці з ним. Він міг подивитись на людину і сказати: «Чому вам сьогодні так бігають очі?» Або «Чому ви так часто відвертаєтесь сьогодні і уникаєте мого погляду»? Це хворобливе наставлення витворило в ньому недовір'я навіть до визначних партійних працівників, яких він знав упродовж багатьох років. Всюди і в усьому він бачив «ворогів», «дворушни-

ків» і «шпигунів». Маючи необмежену владу, він толерував велику сваволю, мучив людей морально й фізично. Настав час, коли ніхто не смів висловити своїх думок. Якщо Сталін сказав, що той чи інший має бути арештований, то треба було повірити, що та людина справді є «ворогом народу». Тим часом банда Берії, яка керувала органами державної безпеки, перевершувала сама себе в доведенні вини заарештованих і у фальшуванні матеріялів. Які ж докази вони пред'являли? Визнання вини. І слідчі судді видобували ці визнання. Але як це можливо, щоб людина визнавала злочини, що їх ніколи не допустилася? Для цього був тільки один спосіб — застосовувати фізичні методи натиску, тортури, доводження до стану непритомности, позбавлення людської гідности. Ось спосіб, що ним видобували «визнання».

Коли хвиля масових арештів почала в 1939 році спадати і керівники провінційних партійних організацій почали обвинувачувати НКВД в застосуванні фізичного тиску супроти арештованих, Сталін вислав зашифровану телеграму, датовану 20 січня 1939 року, до обласних і крайових секретаріатів, центральних комітетів республіканських компартій, до народних комісаріатів внутрішніх справ і до керівників органів НКВД; ось її зміст:

«ЦК ВКП(б) вияснює, що застосування фізичного тиску в практиці НКВД дозволене від 1937 року згідно з ухвалою ЦК ВКП(б). Відомо, що всі буржуазні розвідки застосовують методи фізичного впливу на представників соціалістичного пролетаріату, і до того ж застосовують їх у найбільш скан-

дальній формі. Виникає питання, чи соціалістична розвідка має бути більш гуманна супроти агентів буржуазії, супроти смертельних ворогів робітничої кляси і колгоспного селянства? ЦК ВКП(б) вважає, що фізичний тиск мусить бути у виняткових випадках обов'язково застосований супроти викритих і впертих ворогів народу, як метода не тільки справедлива, але й доцільна».

Цим способом Сталін санкціонував іменем ЦК ВКП(б) найбільш бруталне порушення соціалістичної законності — тортури й знущання, які призвели до опорочення і самообвинувачування невинних людей. Недавно, лише кільканадцять днів перед цим з'їздом, ми переслухували на сесії Президії ЦК спеціально викликаного слідчого Родоса, який свого часу вів слідство і переслухував Косіора, Чубаря і Косарева. Це — підла особа з пташиним мізком і морально цілковитий дегенерат. І ось ця людина вирішувала долю видатних діячів партії, виносила вироки, які стосувалися теж політичних питань у цих справах.

Виникає питання, чи людина з таким інтелектом могла сама керувати слідством, що його основним завданням мало бути виявлення вини таких людей як Косіор і інші? Ні, вона не могла цього робити без відповідних директив. На сесії Президії ЦК Родос нам заявив: «Мені сказали, що Косіор і Чубар — вороги народу, тому я, як слідчий, маю видобути від них признання, що вони справді є ворогами народу». Родос міг довести їх до цього тільки за допомогою довготривалих тортур і доводив їх до цього, одержавши докладні інструкції від Берії. Ро-

дос тоді ж цинічно заявив: «Я був переконаний, що виконую доручення партії».

Цей і багато інших фактів вказують, що всі норми правильного розв'язання партією проблем були зведені нанівець і що все залежало від самоволі однієї людини. Оце зосередження влади в руках Сталіна призвело під час великої вітчизняної війни до дуже тяжких наслідків. Коли взяти наші повісті, фільми й історичні «наукові» твори, то в них представлено прямо неправдоподібним способом ролю Сталіна у вітчизняній війні. Звичайно накреслено там одну схему: Сталін усе передбачив; радянська армія на основі стратегічного плану, виготовленого Сталіном ще задовго до війни, застосувала тактику т. зв. «активної оборони», що, як відомо, уможливила німцям підійти аж до Москви і Сталінграду. Застосовуючи цю тактику, радянська армія нібито виключно завдяки генієві Сталіна перейшла в наступ і перемогла ворога. Епічну перемогу, здобуту збройними силами країни рад, нашим героїчним народом, приписано тільки стратегічному генієві Сталіна.

Це питання треба нам остаточно проаналізувати, бо воно має величезне значення не тільки з історичного, але й з політичного, виховного і практичного погляду. Які факти складаються на це питання?

Перед війною наша преса і всі політично-виховні праці були сповнені характеристичної самохвальби: якщо якийсь ворог зважиться порушити недоторканість священної радянської землі, то на кожний удар ворога ми відповімо трьома ударами.

будемо бити ворога на його власній території і переможемо без великих втрат для нас самих. Але ці позитивні ствердження не були базовані в усіх ділянках на конкретних фактах, які могли б справді гарантувати недоторканість наших кордонів.

Під час війни і після війни Сталін повторював тезу, що трагедія, якої зазнала наша країна в першому етапі війни, була наслідком «несподіваного» нападу німців на Радянський Союз. Однак, товариші, це цілковита неправда. Як тільки Гітлер прийшов до влади в Німеччині, він поставив собі за завдання ліквідувати комунізм. Фашисти говорили про це одверто, і вони не приховували своїх плянів. Щоб здійснити цю агресивну мету, творили всілякого роду пакти й бльоки, як відома вісь Берлін-Рим-Токіо. Багато фактів з передвоєнного періоду вказували ясно, що Гітлер спрямовує всі свої зусилля на підготовку війни проти радянської країни і стягнув великі збройні сили, включив з панцерними з'єднаннями, близько до радянського кордону.

З опублікованих досі документів видно, що 3 квітня 1941 року Черчіл через свого амбасадора в СРСР особисто перестерігав Сталіна, що німці розпочали перегруповування своїх збройних сил з метою нападу на Радянський Союз. Зрозуміло, що Черчіл робив це зовсім не з приязних почуттів до радянського народу; він мав у цьому свої власні імперіялістичні цілі: довести Німеччину і СРСР до кривавої війни і при тому зміцнити позицію британської імперії. Все таки Черчіл у своєму листі писав, що він просить «перестерегти Сталіна і звер-

нути йому увагу на небезпеку». Черчил вперто звертав на це увагу у своїх телеграмах з 18 квітня і наступних днів. Проте Сталін не взяв тих пересторог до уваги; щобільше, він наказав не вірити таким інформаціям, щоб не спровокувати вибуху війни.

Слід згадати, що інформації про небезпеку збройного нападу німецьких військ на радянську територію надходили також з наших власних військових і дипломатичних джерел. Але через те, що керівництво було упереджене до таких інформацій, їх передавали з острахом, а сприймали з недовірям. Ось, напр., в телеграмі, надісланій з Берліну 6 травня 1941 року радянським військовим аташе капітаном Воронцовим, говорилося:

«Радянський громадянин Бозер... повідомив заступника морського аташе, що згідно з заявою одного німецького старшини з головної квартири Гітлера, німці приготовляються до нападу на СРСР 14 травня через Фінляндію, Балтійські країни і Латвію. В той самий час на Москву й Ленінград буде переведено важкі налети, а парашутисти висадяться в прикордонних містах».

У своєму рапорті 22 травня 1941 року заступник військового аташе в Берліні, Хлопов, повідомляв, що «наступ німецької армії призначено правдоподібно на 15 червня, але можливо, що він розпочнеться в перших днях червня».

У каблевій депеші від нашої лондонської амбасаді, датованій 18 червня 1941, було сказано: «Кріпс все ще глибоко переконаний у неминучості збройного конфлікту між Німеччиною і СРСР, який роз-

почнеться не пізніше, як у половині червня. За обрахунками Кріпса, німці зосередили вздовж радянських кордонів 147 дивізій (включно з авіацією і допоміжними одиницями)».

Не зважаючи на ці дуже поважні перестороги, не вжито конечних заходів, щоб відповідно приготувати країну до оборони й охоронити її від несподіваного нападу. Чи ми мали час і можливості до таких приготувань? Так, ми мали час і можливості. Наша промисловість була вже настільки розвинена, що вона була спроможна постачати радянській армії все, чого вона потребувала. Це видно хоча б з такого факту, що, втративши під час війни майже половину нашої промисловості і важливі райони промислової та харчової продукції у висліді окупації України, Північного Кавказу і інших західніх частин нашої країни, радянський народ все ж проявив здатність зорганізувати виробництво воєнного матеріялу в східніх частинах країни, наладати роботу підприємств, вивезених із західніх промислових районів, і забезпечити наші збройні сили усім потрібним для знищення ворога.

Якщо б наша промисловість була відповідно й своєчасно змобілізована для постачання армії необхідних матеріялів, наші воєнні втрати були б куди менші. Однак такої мобілізації не розпочали своєчасно. І вже в перші дні війни виявилось, що наша армія погано озброєна, що в нас немає потрібної кількості артилерії, танків і літаків, щоб відкинути назад ворога.

Радянська наука і технологія випродукувала прекрасні моделі танків і гармат ще перед війною. Але масового виробництва всього того не організовано, і модернізувати наш військовий виряд ми почали насправді вже напередодні війни. Тому під час наступу ворога ми не мали достатньої кількості ані старого устаткування, яке ми усували з нашого озброєння, ані нового, яке ми плянували ввести. Особливо погано представлялася справа з протилетунською артилерією. Також не було організованого виробництва протитанкової зброї. Багато укріплених позицій виявились нездатними для оборони, як тільки їх заатакували напасники, бо старе озброєння звідти усунено, а нового ще не було.

Це стосувалося, на жаль, не тільки танків, артилерії й літаків. В момент вибуху війни ми навіть не мали достатньої кількості рушниць, щоб озброїти всіх мобілізованих. Пригадую собі, що в ці дні я телефонував з Києва до тов. Маленкова і сказав йому: «Люди явилися добровільно до армії і вимагають зброї. Пришліть нам зброю». Маленков відповів мені: «Ми не можемо вислати вам зброї. Всі наші рушниці висилаємо до Ленінграду, а ви озброюйтесь самі».

Така була тоді ситуація з озброєнням. У зв'язку з цим не слід забувати, напр., такого факту. Незадовго перед нападом гітлерівської армії на СРСР Кирпонос, який був тоді командувачем Київської Окремої Військової Округи (він згодом загинув на фронті), написав до Сталіна, що німецькі армії концентруються над рікою Бугом, що вони готу-

ються до наступу і правдоподібно в близькому майбутньому почнуть свій наступ. У зв'язку з цим Кирпонос пропонував організувати міцну оборону, виселити з прикордонних околиць 300 000 людей і створити там кілька могутніх укріплених зон; викопати протитанкові рови, окопи для солдатів тощо. З Москви відповіли на цю пропозицію, що такі поголоски — провокація, і не треба починати на кордонах ніяких підготовчих оборонних робіт, щоб не давати німцям жадного приводу для започаткування акції проти нас. Таким чином наші границі були недостатньо приготовані дати відсіч ворогові.

Коли ж фашистські армії вже таки почали свій наступ на радянську територію і воєнні операції були в ході, з Москви надійшов наказ не відповідати на постріли. Чому? Бо Сталін, всупереч очевидним фактам, вважав, що тут ішлося тільки про провокативну акцію деяких недисциплінованих з'єднань німецької армії і що наша реакція могла б стати приводом для німців почати справжню війну.

Черговий факт також відомий. Напередодні інвазії гітлерівської армії перейшов радянський кордон один німець і поінформував, що німецькі армії одержали наказ розпочати о 3 год. ночі 22 червня війну проти СРСР. Сталіна негайно поінформували про це, але він не взяв до уваги навіть тієї перестороги. Як бачите, все зігноровано: пересторогу від деяких військових командувачів, інформації дезертирів з ворожої армії і навіть одвертї дії ворога. Чи це доказ сторожкості керівника партії і держави в такий відповідальний історичний момент?

А які ж були наслідки такого безтурботного підходу, такого легковаження наглядних фактів? Наслідки були такі, що в перші години й дні ворог знищив у наших прикордонних районах велику частину нашої авіації, артилерії й іншого військового устаткування. Знищив також значну кількість наших військових кадрів і дезорганізував наше військове керівництво; в наслідок цього ми не могли перешкодити ворогові в його поході вглиб нашої країни. Дуже дошкульно далась відчутти, особливо на початку війни, та обставина, що в 1937-1941 рр. із-за Сталінового підозріння і на основі наклепницьких обвинувачень винищено багато військових командирів і політичних працівників. В ті роки проведено репресії проти кількох верств командних кадрів, почавши буквально від сотених і батальйонних командирів, а на найвищих командних постах скінчивши. Тоді ліквідовано майже цілковито кадри військовиків, які винесли певний досвід з війни в Іспанії і на Далекому Сході.

Політика репресій у широкому масштабі проти військових кадрів спричинила також підірвання військової дисципліни, бо протягом кількох років старшин усіх ступнів і навіть солдатів повчали у партійних і комсомольських осередках, що вони мусять «демаскувати» своїх начальників як прихованих ворогів. А прецінь перед війною ми мали чудові військові кадри, безсумнівно віддані партії і батьківщині. Досить сказати, що ті з-поміж них, які збереглись, не зважаючи на перебуті у в'язницях страшні торттури, виявили себе з перших днів війни справжніми патріотами і героїчно бороли-

ся за славу батьківщини. Маю тут на увазі таких товаришів, як Рокосовський (що, як знаєте, був ув'язнений), Горбатов, Мережков (що є делегатом теперішнього з'їзду), Подляш (що був добрим командиром і згинув на фронті) і багато, багато інших. Все таки багато таких командирів загинуло по таборах і в'язницях, і армія ніколи вже їх не побачить.

Не можна не згадати, що після перших важких невдач і поразок на фронті Сталін уважав, що вже настав кінець. В одній з розмов у ті дні він сказав: «Все, що створив Ленін, ми назавжди запропастили». Після того Сталін на довший час перестав керувати військовими операціями та взагалі щонебудь робити. Він вернувся до активного керівництва лише тоді, коли деякі члени Політбюро відвідали його і сказали йому, що конче треба вжити негайних заходів для поліпшення ситуації на фронті. Отож причиною страшної загрози, яка нависла над нашою батьківщиною в перший період війни, були головню погані методи Сталіна в керівництві народом і партією.

Однак ідеться не тільки про початковий момент війни, що вніс серйозну дезорганізацію в нашої армії і завдав нам дошкульних втрат. Бо навіть після того, як розгорілася війна, нервозність і істерика, що їх проявляв Сталін, втручаючись у поточні військові операції, спричинили нашої армії велику шкоду. Сталін був дуже далекий від розуміння справжньої ситуації на фронті. Це було природне, бо за час усієї вітчизняної війни він не відвідав ні одного відтинку фронту, чи визволеного міста,

за винятком того, що один раз відбув коротку поїздку Можайським шосе, коли ситуація на фронті устabilізувалася. Тій поїздки присвячено багато літературних творів, повних усяких фантазій і яскравих картин.

Одночасно Сталін втручався в операції і видавав накази, в яких не брав під увагу реального положення на даному відтинку фронту; ті накази не могли допомогти, а, навпаки, призводили до великих людських втрат. Дозволю собі навести один характеристичний факт, який ілюструє сталінське керування операціями на фронті. Тут на з'їзді присутній маршал Баграмян, який був колись шефом операцій у головній квартирі Південно-західного фронту і може підтвердити те, що я вам розкажу.

Коли в 1942 році постала для нашої армії незвичайно тяжка ситуація в районі Харкова, ми правильно вирішили зрєктися операції, ціллю якої було оточення Харкова, бо це загрожувало б нашій армії фатальними наслідками. Ми повідомили про це Сталіна, заявивши, що ситуація вимагає зміни операційних плянів, щоб внеможливити ворогові ліквідувати велику групу наших військ. Всупереч здоровому глуздові, Сталін відкинув нашу пропозицію і видав наказ продовжувати оточення Харкова. Я телефонував Васілевському і благав його: «Олександрє Михайловичу, візьміть мапу (Васілевський тепер тут) і покажіть тов. Сталіну дійсну ситуацію». А треба відмітити, що Сталін плянував операції на глобусі. Так, товарищі, він звик був брати глобус і позначувати на ньому фрон-

тову лінію. Я сказав тов. Васілевському: «Покажіть йому ситуацію на мапі, бо ми не можемо продовжувати операції так, як плянували. Попереднє рішення мусить бути змінене для добра справи».

Васілевський відповів, що Сталін вже розглянув це питання і що він, Васілевський, не може більше турбувати Сталіна в тій справі, бо той не хоче слухати ніяких аргументів. Після розмови з Васілевським я телефонував до Сталіна, до його вілли. Однак Сталін не підійшов до телефону; слухавку підняв Маленков. Кажу йому, що телефоную з фронту і хотів би говорити особисто з Сталіном. Та Сталін переказав мені через Маленкова, що мені слід говорити з ним, з Маленковим. Я заявив вдруге, що хотів би поінформувати Сталіна особисто про важку ситуацію, яка створилась на фронті. Але Сталін не вважав потрібним взяти слухавку і ще раз підтвердив, що мені треба говорити з Маленковим, хоча він сам був лише за кілька кроків від телефону. «Вислухавши» в такий спосіб наше звернення, Сталін заявив: «Залиште все так, як було раніше».

Який був наслідок цього рішення? Гіршого ми не могли сподіватися. Німці оточили наші армійські з'єднання, і ми втратили сотні тисяч вояків. Ось скільки коштував нам сталінський військовий «геній». Одного разу після війни під час зустрічі Сталіна з членами Політбюро Анастас Ів. Мікоян згадав, що Хрущов, мабуть, був правий, коли телефонував в справі харківської операції, на жаль, його пропозиції не прийнято. Треба було вам ба-

чити, як розлютився Сталін! Як можна було на-
тякати, що він, Сталін, помилявся. Адже він геній,
а геній не може помилятися.

Він ніколи ні перед ким не признавався в помил-
ках — великих чи малих, — хоча допуслав їх ча-
сто в питаннях теоретичних, як і в практичній ро-
боті. Після цього з'їзду нам, мабуть, треба буде
провести перевірку багатьох операцій з часу війни
і представити їх у правдивому світлі. Тактика, яку
обстоював Сталін, не знаючи основних засад ве-
дення військових операцій під час битви, кошту-
вала нам багато крові, заки ми встигли зупинити
наступ ворога і самі перейти в протинаступ. Вій-
ськовики знають, що вже під кінець 1941 року, за-
мість проводити великі оперативні маневри на
флангах ворога і заходити йому в запілля, Сталін
безупинно домагався фронтових атак і здобування
міст одного за одним. Через це ми плитили велики-
ми втратами так довго, поки наші генерали, на пле-
чах яких лежав увесь тягар ведення війни, доби-
лися зміни ситуації і перейшли до гнучких манев-
рових ситуацій, що негайно викликало поважні змі-
ни на фронті на нашу користь.

Тому тим ганебнішим фактом було те, що після
нашої великої перемоги над ворогом Сталін почав
громити багатьох командувачів, які так визначно
спричинились до перемоги над ворогом. Сталін ви-
ключав усяку можливість приписувати воєнні за-
слуги комунебудь іншому, а не йому одному. Зо-
крема він дуже цікавився оцінкою тов. Жукова як
командира. Часто запитував і мене, що я думаю
про Жукова. Я йому тоді казав: «Знаю Жукова вже

довгий час. Він добрий генерал і добрий військовий керівник». Після війни Сталін почав оповідати всілякі небелиці про Жукова. Нпр., він казав таке: «Ви славили Жукова, але він не заслуговує на це. Кажуть, що перед кожною операцією на фронті Жуков брав пригорщу землі, нюхав її і казав: „Можемо розпочинати атаку“; або навпаки — „Заплянована операція не може відбутися“». Я відповів: «Не знаю, тов. Сталін, хто це таке видумав, але це неправда». Не виключене, що сам Сталін видумував такі речі, щоб применшити роллю і військовий талант маршала Жукова.

Сталін дуже енергійно популяризував себе як великого полководця, намагаючись на всякий лад створити загальне переконання, що всі перемоги, здобуті радянським народом у вітчизняній війні, були наслідком сміливості і геніяльності Сталіна і нікого більше. Зовсім так, як Кузьма Крючков, який нанизував на свій спис сім ворогів нараз. Таке саме було, нпр., з нашими історичними й воєнними фільмами та деякими літературними творами, від яких млоїть. Їхньою ціллю було славословити Сталіна — військового генія. Пригадаймо собі фільм: «Упадок Берліну». Діє там сам тільки Сталін: він видає накази у кімнаті, в якій стоїть багато порожніх крісел, а тільки один чоловік час від часу підходить до нього і щось йому доповідає — це Поскребишев, його вірний зброносець. А де ж військове командування? Де Політбюро? Де уряд? Що вони роблять і чим вони зайняті? Нема про них нічого у тому фільмі. Сталін діє за всіх, він ні на кого не покладається, ні в кого не питає

поради. І так все показано у фальшивому світлі. Навіщо? Щоб оповити Сталіна славою всупереч фактам і всупереч історичній правді...

★

★ ★

Товариші, дозвольте спинитися на деяких інших фактах. Радянський Союз справедливо вважають за зразок многонаціональної держави, бо тут на практиці гарантовано рівність і дружбу всім народам, які живуть на території нашої великої батьківщини. Тому тим більш нелюдськими були акти, що їх ініціював Сталін і які насправді були брутальним порушенням основних ленінських принципів національної політики в радянській державі. Маю на думці масове депортування цілих народів з земель їхнього довговікового поселення, не виключаючи комуністів і комсомольців. Ці виселенчі акції не були подиктовані ніякими воєнними вимогами.

Таким чином вже наприкінці 1943 року, коли на фронтах вітчизняної війни стався великий перелам в користь Радянського Союзу, вирішено і виконано постанову про виселення усіх карачаївців з земель, на яких вони жили. В той самий час, наприкінці грудня 1943 року, така сама доля зустріла все населення Калмицької Автономної Республіки. У березні 1944 року виселено усіх чеченців та інгушів і зліквідовано Чечено-Інгушську Автономну Республіку. В квітні 1944 року виселено усіх балкарців з Кабардинсько-Балкарської Автономної Республіки, а саму республіку перейменовано на Кабардинську АР.

Українці уникнули цієї долі тільки тому, що їх було надто багато і не було місця, куди б можна було їх усіх переселити. Інакше вони були б теж переселені з України.

Не тільки марксист-ленініст, але й кожна людина з здоровим глуздом не в силі збагнути, як можна було робити відповідальними цілі народи, не виключаючи жінок і дітей, старих, комуністів і комсомольців, та застосовувати масові репресії проти них, виставляти їх на злидні й знуцання за ворожі вчинки, спричинені раніше окремими особами чи групами.

Після закінчення війни вся країна переживала період політичного ентузіазму. Партія вийшла з війни ще більше об'єднаною, як була раніше. В огні війни загартувалися і зміцніли партійні кадри. В таких умовах ніхто й не міг навіть думати про можливість якоїсь змови в самій партії. І ось саме в той час нагло виникла т. зв. «ленінградська справа». Як тепер виявилось, ту справу зфабриковано. Безневинно втратили життя тов. Вознесенський, Кузнецов, Родіонов, Попков та інші. Як відомо, Вознесенський і Кузнецов були талановитими й видатними провідниками. Колись вони стояли дуже близько до Сталіна. Досить згадати, що Сталін зробив Вознесенського першим заступником голови Ради Міністрів, а Кузнецов був обраний на секретаря ЦК. Вже те, що Сталін довірив Кузнецову нагляд над органами державної безпеки, свідчить про довір'я, яким він користувався. Як же ж дійшло до того, що ці особи були затавровані як вороги народу і ліквідовані?

Якщо б у ЦК та в Політбюрі ЦК існували нормальні відносини, то такі справи були б перевірені згідно з партійною практикою. Але треба сказати, що після війни ситуація ще більше ускладнилась. Сталін став ще більше химерний, дразливий і брутальний, а зокрема зросла його манія підозри. Багато працівників ставало «ворогами народу» прямо перед його очима. Після війни він усе більше ізолював себе від колективу, усе вирішував сам, не зважаючи ні на кого і ні на що. Цю неймовірну підозрілість Сталіна використовував провокатор і підлий ворог Берія, який винищив тисячі комуністів і чесних радянських людей. Підвищення Вознесенського і Кузнецова затривожило Берію. У нас є тепер докази, що саме Берія «підсунув» Сталінові зфабриковані спільно з своїми довіреними помічниками матеріяли у формі заяв і анонімних листів та в формі різноманітних поголосок і розмов.

ЦК партії перевірів т. зв. «ленінградську справу», і осіб, які невинно потерпіли, тепер реабілітовано, а славній ленінградській партійній організації повернено честь. Абакумова та інших, які фабрикували ту справу, притягнуто до судової відповідальності, суд над ними відбувся в Ленінграді і вони одержали те, що заслужили.

Виникає питання: чому це так, що правду про цю справу ми бачимо щойно тепер і чому ми не зробили нічого раніше, за життя Сталіна, щоб не допустити до загибелі невинних людей? Тому, що Сталін особисто наглядав над «ленінградською справою» і більшість членів Політбюра в той час не були ознайомлені з усіма обставинами тієї справи,

то й звичайно не могли до неї встрявати. Сталін, одержавши певні матеріяли від Берії і Абакумова, не перевібив цих наклепницьких матеріялів і наказав провести слідство в справі Вознесенського і Кузнєцова. Цим їхня доля була припечатана.

Повчальною є також справа «Мінгрельської націоналістичної організації», яка нібито існувала в Грузії. Як відомо, ЦК КПРС у листопаді 1951 і в березні 1952 року виніс у цій справі рішення. Ці рішення винесено без попереднього обговорення з Політбюром. Сталін особисто продиктував їх. В них висунено обвинувачення проти багатьох чесних комуністів. На основі зфальшованих документів доказувано, що в Грузії начебто існувала націоналістична організація, ціллю якої було повалення радянської влади в тій республіці при допомозі імперіялістичних держав. У зв'язку з цим арештовано деяку кількість відповідальних радянських і партійних працівників Грузії. Як пізніше виявилось, це було наклепництво на грузинську партійну організацію. Ми знаємо, що в Грузії, як і в інших республіках час від часу були прояви місцевого буржуазного націоналізму. Виникає питання: чи було це можливе, щоб у той період, до якого належить згадане рішення, націоналістичні тенденції зросли так сильно, що постала загроза виходу Грузії з Радянського Союзу? Очевидно, що це — нісенітниця. Неможливо навіть уявити собі, як такі припущення могли прийти комусь на думку. Кожний знає, як Грузія економічно й культурно розвинулась під радянською владою . . .

Ясно, що в міру того, як розвивається економіка і культура і як зростає соціалістична свідомість працюючих мас Грузії, висихає джерело, з якого черпає свою силу буржуазний націоналізм. Як виявилось, не було в Грузії ніякої націоналістичної організації. Тисячі невинних людей впали жертвою сваволі й беззаконности. Все це сталося під «геніяльним» провідом Сталіна, «великого сина грузинського народу», як грузини звикли висловлюватись про Сталіна.

Свавілля Сталіна виявилось не тільки в постановках щодо внутрішнього життя країни, але й у міжнародних взаєминах Радянського Союзу. Липневий пленум ЦК докладно розглянув причини конфлікту з Югославією. Зокрема тоді відмічено ганебну роль Сталіна в тому ділі. Адже «югославська справа» не складалася з таких проблем, що їх не можна б було розв'язати шляхом дискусії між товаришами. Навіть не було серйозних підстав до виникнення цієї «справи», а цілком певно можна було уникнути розриву з цією країною. Правда, це ще не значить, що югославські провідники не робили помилок або що вони не мали недоліків. Але ці помилки й недоліки роздув у диковинний спосіб сам Сталін, що в висліді призвело до зірвання взаємин з приязною державою. Пригадую перші дні, коли почалось штучне роздмухування конфлікту між СРСР і Югославією. Одної днини, коли я приїхав з Києва до Москви, Сталін попросив мене відвідати його. Показуючи мені копію свого листа, висланого Тітові, він запитав: «Чи ти читав це?»

Не чекаючи моєї відповіді, Сталін сказав: «Вистачить мені кивнути мізинцем і Тіта не буде. Він провалиться».

Ми дорого заплатили за оце «кивання мізинцем». Ця Сталінова заява найкраще показує його манію великості: а ртїм він завжди діяв у такий спосіб: кивну мізинцем — і не стане Косіора, кивну ще раз мізинцем — і вже нема Постишева, Чубаря, кивну мізинцем ще раз — і пропадуть Вознесенський, Кузнецов і багато інших.

Однак з Тітом так не вийшло. Не зважаючи на те, скільки кивав Сталін не лише своїм мізинцем, але всім іншим, чим тільки міг, все таки Тіто не впав. Чому? Причина в тому, що Тіто мав за собою державу й народ, який перейшов сувору школу боротьби за свободу й незалежність, народ, який підтримує своїх провідників. Ось до чого призвела Сталінова манія великості. Він зовсім утратив почуття дійсності, виявляв свою підозрілість і зарозумілість не тільки стосовно до окремих осіб в СРСР, але й до цілих партій і народів.

Ми уважно перевірили справу з Югославією і знайшли правильну розв'язку, яку схвалить народи СРСР і Югославії, як також працюючі маси всього прогресивного людства. Ліквідацію ненормальних взаємин з Югославією проведено в інтересі всього соціалістичного табору, в ім'я скріплення миру в цілому світі.

Треба пригадати теж т. зв. «змову лікарів». Насправді такої справи взагалі не було, коли не брати до уваги заяви лікарки Тимашук, на яку хтось вплинув чи дав їй відповідне доручення (до речі,

вона була неофіційним співробітником органів державної безпеки), щоб вона написала листа до Сталіна про те, що ніби лікарі застосовують неправильні методи лікування. Такого листа вистачило для Сталіна, щоб негайно зробити висновок, що в СРСР є лікарі-шкідники. Він наказав ув'язнити групу видатних спеціалістів радянської медицини. Він особисто давав інструкції щодо ведення слідства в цій справі і щодо метод допитування ув'язнених. Він прямо сказав: Академіка Віноградова закути в кайдани, а іншого — бити. Тут на з'їзді присутній як делегат тов. Ігнат'єв. Сталін сказав йому прямо: «Якщо ви не добудете признання від лікарів, то ми вкоротимо вас на цілу голову». Сталін особисто кликав до себе слідчого, давав йому інструкції, дораджував, яких метод треба додержуватись, а вони були всі однакові: бити, бити і ще раз бити.

Незабаром після ув'язнення лікарів ми, члени Політбюро, одержали протоколи їхніх зізнань: визнання вини. Розіславши ці протоколи, Сталін заявив нам:

«Ви сліпі, як кошенята. Що ж ви вдієте без мене? Вся країна пропаде, бож ви не вмієте розпізнавати ворогів».

Цю справу представлено так, що ніхто не міг перевірити даних, на яких було побудоване слідство. Не було можливості перевірити факти шляхом контакту з тими, що визнали себе винними. Все таки ми відчували, що справа ув'язнених лікарів — сумнівна. Ми знали багатьох з-поміж цих лікарів особисто. Бож вони лікували нас. Коли ж ми після смерті Сталіна перевірили цю справу, виявилось,

що вона була зфабриковна від початку до кінця. Зфабрикував її сам Сталін, але не встиг довести її до кінця, як це він розумів, і тільки завдяки тому лікарі залишилися живими. Сьогодні всі вони реабілітовані, працюють на тих самих постах, на яких працювали раніше, лікують видатних осіб, не виключаючи й членів уряду. Вони користуються нашим повним довір'ям і виконують свої обов'язки чесно, як виконували їх і раніше.

В організуванні різних брудних і ганебних справ підлу роллю відіграв запеклий ворог нашої партії, агент чужоземної шпигунської розвідки Берія, який вкрався в довір'я Сталіна. Яким же чином той провокатор міг добитися такої позиції в партії і державі та стати першим заступником голови ради міністрів СРСР і членом Політбюра партії? Сьогодні встановлено, що цей злочинець пнявся на верх урядової драбини через безчисленну кількість трупів. Чи були які ознаки того, що Берія був ворогом партії? Так, були. Ще в 1937 році колишній народний комісар Камінський сказав на пленумі ЦК, що Берія працював для розвідки Муссавату. Та ледве скінчився пленум ЦК, як Камінського арештували і незабаром після того розстріляли. Чи перевірів Сталін зізнання Камінського? Ні, бо Сталін вірив Берії і цього йому було досить. А коли Сталін вірив у когось чи в щось, то ніхто не смів йому висловити суперечної думки; хто тільки зважився на це, той зазнавав тієї самої долі, що й Камінський.

Були ще й інші ознаки. Інтересна була заява, яку склав тов. Снегов на засіданні ЦК (мимохідь

сказавши, недавно його також реабілітовано, після 17 років, що їх провів він у концтаборах). У тій заяві Снегов пише:

«У зв'язку з запропонованою реабілітацією кол. члена ЦК Картвелішвілі — Лаврентьева, я передав на руки представника Комітету Державної Безпеки детальне зізнання про ролі Берії в проведенні справи Картвелішвілі і про злочинні мотиви, якими керувався Берія. На мою думку, треба пригадати один важливий факт, що належить до цієї справи. і повідомити про нього ЦК, бо я не вважав за відповідне включати його до слідчих документів.

30 жовтня 1931 року на сесії організаційного бюро ЦК ВКП(б) Картвелішвілі, секретар Закавказького крайового комітету, складав звіт. Всі члени оргбюро ЦК були присутні; з них тільки я один живий. Під час цієї сесії Й. В. Сталін наприкінці своєї промови запропонував такий склад Секретаріату Закавказького крайового комітету: перший секретар Картвелішвілі, другий секретар — Берія (тоді вперше в історії партії згадано ім'я Берії як кандидата на партійне становище). Картвелішвілі заявив, що він добре знає Берію, і тому рішуче відмовляється від співпраці з ним. Тоді Сталін запропонував залишити цю справу відкритою з тим, що вона розв'яжеться в процесі самої праці. Через два дні прийшло рішення, згідно з яким Берія одержав партійне становище, а Картвелішвілі вислано з Закавказзя. Цей факт можуть підтвердити товариші Мікоян і Кагановіч, які були присутні на тому засіданні. Неприязні відносини між Картвелішвілі і Берією були широко відомі здавна. Вони походили

з того часу, коли тов. Серго (Орджонікідзе) працював на Закавказзі, а Картвелішвілі був його найближчим співробітником. Неприязні взаємини спонукали Берію зфабрикувати «справу» Картвелішвілі. Характеристичним моментом у цій «справі» є те, що Картвелішвілі обвинувачено у терористичному акті проти Берії».

В акті обвинувачення проти Берії наведено його злочин. Проте деякі речі треба пригадати, бо правдоподібно не всі делегати з'їзду читали цей документ. Хочу пригадати, як по-звірячому розправився Берія з Кедровим, Голубевим і прибраною матір'ю Голубева, Батуріною, тобто з особами, які хотіли поінформувати ЦК про підступну діяльність Берії. Їх розстріляли без ніякого суду, а присуд проголосили після розстрілу. Ось що написав старий комуніст тов. Кедров до ЦК через тов. Андреева (тов. Андреев був тоді секретарем ЦК):

«З темної камери Лефортівської в'язниці звертаюся до Вас за поміччю. Хай мій крик розпачу дійде до Ваших вух, не залишіться глухі, візьміть мене під свою охорону. Благаю Вас, допоможіть мені позбутися нічного кошмару допитів і довести, що все це тільки помилка. Терплю невинно. Прошу, поверте мені! Час виявить правду. Я не є агентом-провокатором царської охоранки, я не є членом антирадянської організації, у чому обвинувачують мене на підставі доносів. Я також не винен ні в яких інших злочинах супроти партії та уряду. Я — старий, незаплямований більшовик. Я чесно боровся майже сорок років у рядах партії за добро і щастя народу. Тепер мені, 62-літній людині, слідчі погро-

жують найсуворішими і ще жорстокішими методами фізичного натиску. Вони не в силі вже усвідомити собі своєї власної помилки і пізнати, що спосіб, яким вони розглядають мою справу — безправний і недопущений. Вони пробують виправдати свої дії, називаючи мене упертим і запеклим ворогом, і домагаються застосування ще більших репресій. Але хай партія знає, що я не винен і що тут немає нічого, що могло б перетворити вірного сина партії в ворога, навіть якби йому довелося віддати своє життя.

Але я не маю виходу. Не можу відвернути від себе важких ударів, які мене незабаром ждуть. Мене замучено докраю. Моє здоров'я зламане, мої сили й енергія вичерпані, кінець уже недалекий. Померти в радянській в'язниці, затаврованому як підлий зрадник батьківщини — що може бути страшнішого для чесної людини. І яке воно все страшне! Безмірна гіркість і біль стискають моє серце. Ні, ні! Цього не буде, цього не може бути! — кричу. Ані партія, ані радянський уряд, ані народний комісар Л. П. Берія не допустять до такої жорстокої несправедливості, якої не можна буде поправити. Я твердо переконаний, що при спокійному, об'єктивному розгляді, без лайливих слів, без жахливих тортур, можна легко розкрити безпідставність обвинувачень. Глибоко вірю, що правда і справедливість переможуть. Вірю, вірю!.. »

Військова Колегія ствердила, що старий більшовик тов. Кедров не винен. Але не зважаючи на це, його розстріляно з наказу Берії.

Берія повівся так само жорстоко супроти родини тов. Орджонікідзе. Чому? Бо Орджонікідзе намагався перешкодити Берії у його плянах. Берія усував із своєї дороги всіх людей, які могли б стати йому на першочоді. Орджонікідзе був завжди противником Берії і говорив про це Сталінові. Замість розглянути справу і вжити відповідних заходів, Сталін дозволив ліквідувати брата Орджонікідзе, а його самого довести до такого стану, що він був примушений сам застрелитись. Ось який був Берія.

Центральний Комітет здемаскував Берію незабаром після смерти Сталіна. У висліді особливо детального правного розсліду стверджено, що Берія довершив страшних злочинів, і Берію розстріляно. Виникає питання: Чому Берії, який зліквідував десятки тисяч партійних і радянських працівників, не здемасковано за життя Сталіна? Прямо тому, що він дуже хитро використовував слабості Сталіна. Підсичуючи його підозрілість, він допомагав Сталінові в усьому і діяв з його допомогою.

★

★

★

Товариші! Культ особи досягнув таких потворних розмірів головно тому, що сам Сталін, використовуючи всякі можливі засоби, підтримував виславлення своєї власної особи. Це доведено численними фактами. Один із найбільш характеристичних прикладів Сталінового самославлення і відсутности навіть елементарної скромности — це видання його «короткої біографії», яка появилася 1948 року. Ця книжка — вираз найбільшої підлесли-

вості, це приклад, як робиться з людини півбога, як перетворюється її в непомильну святість, «найбільшого вождя», «найвизначнішого стратега всіх часів і народів». Вже навіть починало бракувати слів, щоб ще більше вивищувати Сталіна.

Не потребуємо наводити прикладів огидного плазування, що ним сповнена ця книжка. Єдине, що ми хочемо сказати, це те, що весь її зміст апробував і зредагував Сталін особисто; децю дописав він таки сам власною рукою на машинописі книжки. Що ж таке вважав Сталін за особливо важливе, що треба було конечно помістити в цій книжці? Чи він хотів охолодити запал підлабузників, які компонували його «Коротку біографію»? Ні! Він повідзначував багато місць, де — на його думку — похвала його заслуг була недостатня.

Ось кілька прикладів, характеристичних для праці Сталіна, доданих його власною рукою: «У цій боротьбі проти скептиків і капітулянтів, троцькістів, зінов'євців, бухарінців і каменєвців врешті зформувалося після смерти Леніна провідне ядро партії, яке високо підняло великий прапор Леніна, об'єднало партію під його наказами і вивело радянський народ на широкий шлях індустріалізації країни і колективізації сільського господарства. Провідником цього ядра і рушійною силою партії і держави був тов. Сталін».

Це дописав сам Сталін. Після цього він ще додав: «Не зважаючи на те, що він довершив своє завдання як вождь партії і народу з найвищою майстерністю і користуючись безмежною підтримкою всього радянського народу, Сталін ніколи не дозволяв спо-

творювати свого діла навіть найменшим натяком на гордість, зарозумілість чи самохвальство».

Де і коли якийсь провідник так звеличував себе самого? Чи це гідне керівника марксистсько-ленінського типу? Ні! І Маркс і Енгельс саме проти цього виступали дуже рішуче. І це завжди дуже гостро засуджував В. І. Ленін.

В першій редакції цієї ж книжки було таке речення: «Сталін — це Ленін сьгоднішнього дня». Це речення видалося Сталінові надто слабке і він власною рукою змінив його так: «Сталін — гідний продовжувач справи Леніна, або, як кажуть в нашій партії, Сталін — це Ленін сьгоднішнього дня».

Бачите, як гарно воно сказано, тільки не народом, але самим Сталіном! Ми могли б навести багато інших подібних самохвальних оцінок, вписаних у першу редакцію книжки рукою Сталіна. Особливо щедро нагороджував він себе самого похвалами за свій військовий геній і незвичайний талант стратега. Я наведу ще одну вставку. Він дописав ось що: »Тов. Сталін ще більше розвинув передову радянську науку. Він опрацював теорію перманентно діючих факторів, які вирішують вислід воєн, теорію активної оборони і законів контрнаступу й наступу, теорію співдіяння всіх родів війська і зброї у модерній війні, теорію ролі масового концентрування великих танкових з'єднань і літунських сил у новітньому веденні війни і ролі артилерії як найгрізнішої збройної сили. В різних стадіях війни Сталінів геній знаходив єдино правильну розв'язку, що брала до уваги всі обставини в даній ситуації».

Дещо далі Сталін дописав: «Військова майстерність Сталіна виявилася і в обороні, і в наступі. Геній тов. Сталіна дав йому можливість передбачати пляни ворога і досягнути над ним перемогу. Битви, що в них тов. Сталін керував радянськими арміями, є блискучими зразками військового оперативного вміння».

Ось такими словами вихвалювано Сталіна-стратега. Хто це зробив? Сам Сталін, не в ролі стратега, але в ролі редактора, одного з головних авторів власної самохвальної біографії. Це факти; а радше ми повинні б сказати: це такі ганебні факти.

І ще один додатковий факт з тієї самої «Короткої біографії». Як відомо, «Короткий курс історії ВКП(б)» написала окрема комісія ЦК партії. Ця книжка м. ін. також просякнута культом одиниці. Писав її гурт авторів, що й знайшло вислів у такій замітці в першій редакції «Короткої біографії» Сталіна: «Комісія ЦК ВКП(б), під керівництвом тов. Сталіна і при його найактивнішій участі, виготовила «Короткий курс історії ВКП(б)».

Але ця фраза не задовольнила Сталіна і її замінено в остаточній редакції «Короткої біографії» ось таким реченням: «У 1938 році появилася книжка «Історія ВКП(б), короткий курс», написана тов. Сталіном і затверджена комісією ЦК ВКП(б)». Чи можна до цього ще щось додати?

Як бачите, наступила дивна метаморфоза, і книжка, написана гуртом авторів, перемінилася на книжку, написану Сталіном.

Насувається одне настирливе питання: якщо Сталін був автором цієї книжки, то навіщо треба було

Йому аж так прославляти особу Сталіна і весь післяжовтневий історичний період нашої славної комуністичної партії перетворювати виключно в справу «сталінського генія»? Чи ця книжка правильно насвітлила заслуги партії в соціалістичному перетворенні країни, в будівництві соціалістичного суспільства, в індустріялізації й колективізації батьківщини, а також в інших заходах, застосованих партією, яка невідхильно йшла шляхом, що його визначив Ленін? Ця книжка говорить головно про Сталіна і його промови. Все, без найменшого винятку, зв'язане з його ім'ям. А коли Сталін запевняє, що це він сам написав «Короткий курс історії ВКП(б)», то це щонайменше надзвичайно дивує. Бо чи може якийсь марксист-ленінець писати таке про себе і прославляти свою особу під небеса?

Або згадаймо справу сталінських нагород. Навіть царі не створювали нагород з своїми власними іменами. Сталін визнав за найкращий текст державного гімну СРСР саме той, в якому нема ані слова про комуністичну партію, а зате є звеличування його особи. Це очевидно виразний ухил від марксизму-ленінізму, виразне обмеження і приниження ролі партії. Для вашої інформації згадаю, що Президія ЦК вже прийняла резолюцію про написання нового тексту гімну, який підкреслював би роль народу, роль партії.

А чи справді без відома Сталіна названо багато великих промислових заводів і міст його іменем? Чи без його відома вирости по всій країні пам'ятники Сталіна — ці «пам'ятники для живучого»? Це факт, що Сталін сам підписав 2 липня 1951 року

резолуцію Ради Міністрів СРСР про спорудження над каналом Волга-Дон могутнього пам'ятника Сталінові. 4 вересня того ж року він видав наказ виділити 33 тонни міді для будови цього пам'ятника. Хто бував у Сталінградській області, той мусів бачити велетенську статую в такому місці, де не буває багато людей. Величезні суми видано на ту будову в повоєнний час, коли люди в тих околицях жили в землянках. Скажіть самі, чи Сталін був правий, коли писав у своїй біографії, що «він не зважав на себе... не було в ньому ані тіні зарозумілості, гордості, самохвальби...?»

В той самий час Сталін давав докази непошанування пам'яті Леніна. Це не випадок, що всупереч прийнятій більше як 30 років тому постанові про будову «Палацу Рад», як пам'ятника В. І. Леніну, того палацу не збудовано, його будову завжди відкладали, аж врешті проєкт десь згубився. Слід згадати резолюцію уряду з 14 серпня 1925 року про «заснування премій Леніна за виховну працю». Цю резолюцію надруковано в пресі, але по нинішній день немає тих премій Леніна. Це також треба виправити.

За життя Сталіна, відомими методами, про які я згадував, наводячи факти з «Короткої біографії», всі події насвітлювано так, наче б Ленін відігравав тільки другорядну роллю навіть під час Жовтневої революції. У численних фільмах і в багатьох літературних творах постать Леніна представлено неправильно і недопущенно її знецінено. Сталін дуже любив дивитися на фільм «Незабутній 1919 рік», де показано його на приступці панцерного авта, з якої

він побиває ворогів своєю шаблею. Хай Климентій Єфремович Ворошилов, наш дорогий приятель, здобудеться на відвагу і напише правду про Сталіна, адже він найкраще знає, як Сталін воював. Кожний похвалить таке діло, і народ, і партія; навіть внуки подякують йому. При обговоренні подій Жовтневої революції і громадянської війни часто в нас представляють спаву так, що всюди головна роль належить Сталінові, наче б завжди і всюди Сталін підказував Леніну, що робити і як робити. А втім це тільки наклепництво на Леніна. Я, мабуть, не згрішу проти правди, коли скажу, що 99% осіб присутніх тут, дуже мало чули й знали про Сталіна перед 1924 роком, тоді як Ленін був відомий усім: усій партії, усьому народові — від дітей до сивобородих дідів. Все це має бути перевірене згідно з правдою так, щоб історія, література й мистецтво відповідно насвітлили ролі В. І. Леніна і великі діла нашої комуністичної партії та радянського творчого народу.

*

*   *

Товариші! Культ особи спричинив прийняття фальшивих принципів у партійній і господарській діяльності, довів до порушення права у внутрішньому житті партії і радянської демократії, до заскорозлості в адміністрації, до різних зловживань, які прикривали недоліки та замазували дійсність. В нас наплодилось багато підлещувачів і спеціалістів у фальшивому оптимізмі та перекручуванні. Ми не повинні також забувати, що наслідком численних

арештів серед партійних, радянських і господарських керівників багато хто з працівників почали працювати непевно, виявляли надмірну обережність, боялися всього нового, лякалися власної тіні і почали виявляти менше ініціативи у своїй праці.

Візьміть, напр., партійні й радянські резолюції. Підготовляли їх за трафаретом, часто не беручи до уваги дійсної ситуації. Це пішло так далеко, що партійні працівники навіть на найкоротших зборах відчитували свої промови. Все це викликало небезпеку формалізування праці партії і радянських органів та бюрократизації всього апарату. Відірваність Сталіна від життєвої дійсності в країні найкраще ілюструють його вказівки щодо сільського господарства. Хто хоч трохи цікавився ситуацією в країні, той бачив труднощі в сільському господарстві: але Сталін ніколи цього не помічав. Чи ми говорили про це Сталінові? Так, ми говорили йому, але він нас не підтримував. Чому? Тому що Сталін ніколи і нікуди не виїздив і не бачив ані міських, ані колгоспних робітників. Він знав країну і сільське господарство тільки з фільмів, а ті прикрашували й підмальовували ситуацію. Багато фільмів змальовували життя колгоспників так, наче б вони вгиналися під тягарем індиків та гусок. Можливо, Сталін справді думав, що воно так було. Володимир І. Ленін дивився на життя інакше. Він завжди був близький народові, приймав делегації від селян і часто промовляв на робітничих зборах. Він відвідував села і говорив з селянами; а Сталін відокремив себе від народу і ніколи нікуди не виходив. Це тривало десятки років. Останній раз він

відвідав одне село в січні 1923 року, коли був у Сибіру в зв'язку з хлібозаготівлею.

Нічого дивного, що коли одного разу йому сказали в розмові, що ситуація в країні трудна, а зокрема погано з годівлею худоби та продукцією м'яса, тоді створено комісію, яка мала завдання виготовити проєкт резолюції п. н. «Заходи щодо дальшого розвитку годівлі худоби в колгоспах і радгоспах». Ми опрацювали такий проєкт. Звичайно, наші пропозиції в той час не вичерпували всіх можливостей, але ми намалювали шляхи, якими можна було б дійти до поліпшення годівлі худоби в колгоспах і радгоспах. Ми пропонували підвищити ціни на ті продукти, щоб заохотити колгоспників, робітників МТС і радгоспів до кращого розведення худоби. Але нашого проєкту не прийняли, а в лютому 1953 року зовсім його закинули. Щобільше, коли розглядали той проєкт, Сталін запропонував, щоб колгоспні податки збільшити на 40 мільярдів карб., бо він уважав, що колгоспникові живеться добре і треба йому тільки продати одну курку більше на рік, щоб заплатити свій податок. Подумайте, що це значить 40 мільярдів карб. — це напевно така сума, яку колгоспники не одержать за всі продукти, продані державі. Ось, нпр., у 1952 році колгоспи й колгоспники одержали 26 280 000 000 карб. взагалі за всі продукти, доставлені й продані державі. Чи Сталінова позиція базується на будь-яких даних? Ясно, що ні. У таких випадках його не цікавили факти, ні цифри. Коли Сталін сказав щонебудь, то це значило, що так воно і є, бо ж він був геній, а геній не потребує обраховувати; він тільки потребує гля-

нути і може відразу сказати, як повинно бути. Коли він висловлював якусь думку, кожний мусів повторювати її і дивуватися його мудрості.

Сьогодні ми почали поволі виплутуватись з тяжкої сільсько-господарської ситуації. Промови делегатів 20 з'їзду припали нам усім до вподоби. Радіємо з висловлених запевнень, що вже є передумови для здійснення шостої п'ятирічки в ділянці сільсько-господарського поголів'я на протязі не п'яти років, але двох або трьох років. Ми певні, що завдання нового п'ятирічного плану будуть виконані успішно.

★

★ ★

Товарищі! Якщо ми сьогодні гостро критикуємо культ особи, який так розповсюдився за Сталінового життя і якщо говоримо про всілякі негативні явища, спричинені цим культом, таким чужим духові марксизму-ленінізму, багато людей може запитати: як це все могло статися? Адже Сталін очолював партію і країну на протязі 30 років і чимало перемог осягнуто за його життя. Чи ми можемо це заперечити? На мою думку, таке питання і в такий спосіб можуть ставити тільки люди засліплені, загіпнотизовані культом особи, тільки ті люди, які не розуміють суті революції і радянської держави, тільки ті, які не розуміють справді поленінські ролі партії і народу в розвитку радянського суспільства.

Соціалістичну революцію здійснила робітничакляса разом з незаможним селянством, при частинній підтримці середньо заможних селян. Її здійснив

народ під проводом більшовицької партії. Велика заслуга Леніна в тому, що він створив войовничу партію робітничої кляси, але він був озброєний марксистським розумінням законів соціального розвитку і свідомістю перемоги пролетаріату в боротьбі з капіталізмом... Ви добре пам'ятаєте мудрі слова Леніна, що радянська держава є сильна тим, що народні маси є свідомі, що історію творять мільйони і десятки мільйонів людей. Наших історичних перемог ми досягли завдяки організаторській праці партії та жертвенній праці народу. Вони ані трохи не є плодами керівництва Сталіна, як це представлено в період розквіту культу особи.

В останніх роках, коли ми визволились від шкідливої практики культу особи і застосували відповідні заходи у внутрішній і зовнішній політиці, кожний бачить, як зросла активність і розвинулася творча діяльність широких працюючих мас, як корисно все це вплинуло на розвиток економіки й культури. Деякі товариші можуть спитати нас: де були раніше члени Політбюро ЦК? Чому вони не виступили проти культу особи в свій час? І чому все це діється щойно тепер?

Передусім треба сказати, що члени Політбюро дивились на ці справи різно у різні часи. Спершу багато з них активно підтримували Сталіна, бо Сталін був один з найсильніших марксистів, і його логіка, його сила, його воля дуже впливали на кадри і на партійну роботу. Відомо, що Сталін після смерті Леніна, особливо в перші роки, діяльно боровся за ленінізм проти ворогів ленінської теорії і проти тих, що від неї відхилялись. Керуючись ленінською

теорію, партія на чолі з своїм ЦК розвинула в широкому масштабі роботу над соціалістичною індустріалізацією країни, колективізацією сільського господарства і культурною революцією. У той час Сталін користувався великою популярністю, симпатією і підтримкою. Партія мусіла боротися з тими, що намагалися звести країну з правильного ленінського шляху; мусіла поборювати троцькістів, зінов'євців, правих ухильників та буржуазних націоналістів. Ця боротьба була необхідна.

Пізніше Сталін, зловживаючи щораз більше своєю владою, почав поборювати чільних партійних і державних керівників і застосовувати терористичні методи супроти чесних радянських людей. В такий спосіб, як ми це вже з'ясували, Сталін повівся супроти таких видатних партійних і державних діячів, як Косіор, Рудзутак, Ейхе, Постишев і багато інших. Спроби протиставитися безпідставним підозрінням і обвинуваченням закінчувалися тим, що опоненти падали жертвами репресій. Так загинув тов. Постишев. В одній з розмов Сталін, висловивши своє невдоволення Постишевим, спитав його: «Хто ви є насправді?» Постишев виразно відповів: «Я — більшовик, тов. Сталін, більшовик». Цю заяву, потрактовано спочатку як доказ непошанування Сталіна, а згодом визнано її як шкідливий акт, який призвів до остаточного знищення Постишева, якого безпідставно заплямовано «ворогом народу».

Про ситуацію, що тоді панувала, я не раз говорив з Миколою Олександровичем Булганіном. Якось, коли ми обидва їхали автом, він сказав: «Буває деколи, ідеш до Сталіна на його запрошення як друг.

А коли сидиш із Сталіном, то не знаєш, куди тебе звідти заведуть — додому чи до в'язниці». Ясно, що такі умови ставили кожного члена Політбюра в дуже важке становище. А коли візьмемо ще до уваги факт, що в останні роки не скликувано пленумів ЦК партії, а наради Політбюра відбувалися тільки випадково, час від часу, тоді зрозуміємо, як трудно було для кожного члена Політбюра висловлювати думку супроти того чи іншого несправедливого заходу, проти серйозних помилок і недоліків у керівництві...

Значення Політбюра ЦК применшено, його діяльність дезорганізовано через творення в Політбюрі різних комісій — т. зв. «п'яток», «шісток», «сімок» і «дев'яток». От, наприклад, постанова Політбюра з 3 жовтня 1946 року говорить таке:

«Сталінова пропозиція: 1. Комісія Політбюра в закордонних справах («шістка») має займатись у майбутньому, крім закордонних справ, також справами внутрішнього будівництва і внутрішньої політики. 2. «Шістка» повинна ввести до свого складу голову державної комісії економічного планування СРСР, тов. Вознесенського і з того часу буде називатися «сімка». Підписав секретар ЦК Й. В. Сталін.

Подумайте тільки, та ж це термінологія картяра! Ясно, що створення в Політбюрі таких комісій суперечило принципові колективного керівництва. Неслідок був такий, що деяких членів Політбюра відсунуено від участі у вирішуванні найважливіших державних справ. Один з найстарших членів нашої партії К. Є. Ворошилов опинився у майже нестерпній ситуації. Упродовж багатьох років його нас-

правді позбавлено права брати участь в нарадах Політбюра. Сталін заборонив йому приходити на засідання Політбюра і не дозволив пересилати йому документів. Коли відбувалось засідання Політбюра і тов. Ворошилов знав про це, він за кожним разом телефонував і запитував, чи вільно йому взяти участь. Інколи Сталін дозволяв, але завжди виявляв своє невдоволення. Із-за своєї хворобливої підозрілості Сталін дійшов до безглузлого й смішного підозріння, що Ворошилов — «англійський агент». Так, справді таки англійський агент. В домі Ворошилова навіть закладено спеціальний підслуховий апарат для підслухування розмов.

Своєвільним рішенням усунув Сталін з Політбюра також Андрія А. Андрєєва. Це був один з найбільш розгнуданих актів самоволі Сталіна. Пригадаймо перший пленум ЦК після 19 з'їзду партії, коли Сталін подавав характеристику В. М. Молотова, Анастаса І. Мікояна, висловлюючи безпідставні обвинувачення тим заслуженим діячам партії. Не виключене, що якби Сталін залишився у проводі ще кілька місяців, то тов. Молотов і Мікоян не мали б сьогодні можливості виголошувати свої промови на цьому з'їзді. Сталін очевидно планував розправитись з усіма старими членами Політбюра. Він часто говорив, що їх треба замінити новими. Його пропозиція, що з нею він виступав після 19 з'їзду, щоб підібрати 25 осіб до Президії ЦК, мала на меті усунення старих членів Політбюра і введення до ЦК людей менше досвідчених, які б тільки вихваляли його на всі лади. Можна здогадуватись, що той задум включав і плян винищення старих

членів Політбюра, щоб таким чином прикрити всі ганебні вчинки Сталіна, які є темою нашої сьогоднішньої дискусії.

Товариші! Щоб не повторювати помилок минулого, Центральний Комітет висловився рішуче проти культу особи. Вважаємо, що Сталіна вихвалювано надмірно, хоч в минулому Сталін без сумніву надав великі послуги партії, працюючій класі і міжнародному робітничому рухові. Це питання ускладнюється обставиною, що все те, про що ми тут говорили, діялося за життя Сталіна, під його проводом і за його співдією, при чому однак він був переконаний, що все це конечне для оборони інтересів трудящих перед затіями ворогів з імперіялістичного табору.

Товариші! Ленін часто підкреслював, що скромність є абсолютно невід'ємною прикметою справжнього більшовика. Ленін сам був уособленням якнайбільшої скромності. Не можна сказати, щоб ми в усьому йшли за ленінським прикладом. Вистачить згадати, що багато міст, заводів та промислових підприємств, колгоспів і радгоспів, радянських і культурних установ названо іменами різних партійних керівників, діючих і ще живих. Багато з нас брало участь в надаванні своїх імен різним містам, районам, заводам і колгоспам. Треба це виправити.

Але це треба робити спокійно й поволі. Центральний Комітет обговорить і обміркує це питання уважно, щоб уникнути помилок і крайностей. Пригадую, як на Україні дізналися про ув'язнення Косіора. Київське радіо починало звичайно свої радіопере-

силання словами: «Говорить радіостанція ім. Косіора». Коли ж одного дня радіопересилання почалося без згадки про Косіора, кожен слухач був певний, що з Косіором щось сталося і що його правдоподібно ув'язнено. Отож якби ми сьогодні почали усувати вивіски і знімати назви, то народ міг би думати, що ті товариші, в честь яких названо певні підприємства, колгоспи чи міста, зазнали тієї самої долі і що їх також ув'язнено.

Як і на підставі чого визначають у нас авторитет і важливість того чи іншого керівника? На підставі того, як багато індустріальних заводів, колгоспів і радгоспів названо в його честь. Вже пора покінчити з тією «приватною власністю» і «націоналізувати» фабрики, заводи, колгоспи і радгоспи. Це вийде на користь нашої справи, бо культ одиниці знаходить свій вислів також і в цих фактах.

Ми повинні з усією серйозністю обміркувати питання культу особи. Не сміємо дозволити, щоб ця справа вийшла поза межі партії, зокрема щоб вона вийшла на сторінки преси. Тому обміркуємо її тут на закритому засіданні з'їзду. Нам треба пам'ятати про межі, ми не сміємо давати зброї до рук ворога, ані відкривати перед ним своїх болячок. Я вірю, що делегати з'їзду правильно зрозуміють і оцінять усі ці пропозиції.

Товариші! Рішуче мусимо раз і назавжди скінчити з культом особи. Нам треба зробити відповідні висновки щодо ідеологічно-теоретичної і щодо практичної роботи. Для цього потрібно:

1. По-більшовицьки засудити й виключити культ особи, як чужий марксизмові-ленінізмові і незгід-

ний з принципами партійного керівництва та нормами партійного життя. Треба безжалісно поборювати всі спроби повернення в той чи інший спосіб до попередньої практики. В усій нашій ідеологічній роботі треба нам звернутись до єдино правильних тез марксистсько-ленінської науки про народ, як творця історії і творця всіх матеріальних та духових цінностей людства, про вирішальну роль марксистської партії в революційній боротьбі за перетворення суспільства, за перемогу комунізму.

У зв'язку з цим нам треба буде провести велику роботу, щоб з марксистсько-ленінської точки зору перевірити і виправити поширені помилкові погляди щодо культу особи в історії, філософії, економіці та інших науках, як також в літературі й мистецтві. Особливо необхідно в недалекому майбутньому скласти й видати, згідно з науковим об'єктивізмом марксизму, серйозний підручник історії нашої партії, історію радянського суспільства, книжки, які б з'ясували події громадянської і великої вітчизняної війни.

2. Систематично й послідовно продовжувати справу, розпочату Центральним Комітетом в останні роки: щоб усі організації — від низу до вершка — трималися ленінських принципів керівництва партією, а передусім принципу колегіального керівництва; щоб усі трималися норм партійного життя, зформульованих у статуті нашої партії, а врешті щоб усі плекали критику й самокритику.

3. В цілості відновити ленінські принципи радянської соціалістичної демократії, висловлені конституцією Радянського Союзу, та поборювати сва-

волю осіб, які зловживають владою. Кривди, за-
подіяні актами, які порушували революційну соці-
ялістичну законність і які траплялись упродовж
довгого часу в наслідок негативного впливу культу
особи, треба буде повністю рекомпенсувати.

Товариші! 20 з'їзд комуністичної партії СРСР
проявив з новою силою непохитну єдність нашої
партії, її згуртованість довкола Центрального Ко-
мітету, її рішучу волю здійснити велике завдання
побудови комунізму. Вже сам факт, що ми сьогодні
обмірковуємо основні питання приборювання культу
особи, який є чужий марксизмові-ленінізмові, об-
мірковуємо питання ліквідації наслідків цього ку-
льту, є доказом великої моральної і політичної си-
ли нашої партії. Ми цілком певні, що наша партія,
озброєна історичними резолюціями 20 з'їзду, пове-
де радянський народ ленінським шляхом до нових
успіхів, до нових перемог.

В. І. ЛЕНІН

ДО ПИТАННЯ ПРО НАЦІОНАЛЬНОСТІ
АБО ПРО «АВТОНОМІЗАЦІЮ»

*Продовження записок.
30 грудня 1922 року.*

Мені здається, що я дуже провинився супроти робітників Росії тим, що не встрянув досить енергійно і досить гостро в славнозвісну справу автономізації, офіційно названу мабуть справою союзу соціалістичних радянських республік.

Влітку, коли виникла та проблема, я був хворий, а згодом, восени, я надто вірив у своє видужання і також в те, що на листопадовому і грудневому пленумах матиму можливість висловитися в тій справі. Однак ані на листопадовому пленумі (присвяченому тій проблемі), ані на грудневому пленумі я не міг бути присутній, і таким чином те питання цілковито мене оминуло.

Встиг я заледве поговорити з тов. Дзержинським, який повернувся з Кавказу і розповів мені, як та справа представляється в Грузії. Мав я також можливість обмінятися декількома словами з тов. Зінов'євим і висловити йому свої побоювання відносно цієї проблеми. Те, що почув я від тов. Дзержин-

ського, який стояв на чолі комісії, висланої Центральним Комітетом для «перевірки» грузинського інциденту, могло викликати в мене лише найгірші побоювання. Коли дійшло до того, що Орджонікідзе міг вдатися аж до застосування фізичного насильства, про що розповів мені тов. Держжинський, то можна уявити собі, в яке багно ми скотилися. Очевидно вся та ідея «автономізації» була в основі неправильна і незріла.

Говорять, що потрібна була єдність апарату. Звідки походили ці запевнення? Чи не з того ж самого російського апарату, що його, як це вже я зазначив в одному з попередніх випусків мого щоденника, ми перейняли від царату і тільки злегка пом'язли його радянською святою олією.

Немає сумніву, що з тією справою треба було заждати аж до часу, коли ми могли б заявити, що ручимося за наш апарат, як за свій власний. А тепер ми повинні чесно сказати щось зовсім протилежне: тобто що називаємо своїм апарат в суті речі ще нам зовсім чужий — буржуазну і царську мішанину, з якою впоратися на протязі п'яти років без допомоги інших країн і в обставинах, коли переважали воєнні «зайняття» і боротьба з голодом, в нас не було ніякої можливості.

В таких обставинах зовсім природно, що стаття про «право на вихід з союзу», якою ми себе виправдуємо, виявиться шматком паперу, неспроможним оборонити інородців у Росії перед наїздом отої корінно російської людини, великороса, шовініста, а в суті речі негідника і погромника, що ним є типовий російський бюрократ. Немає сумніву, що нез-

начний відсоток радянських і зрадянщених робітників потопатиме в тому морі шовіністичних великоросійських падлюк, як муха в молоці.

Для оборони того задуму подають, що відокремлено народні комісаріяти, діяльність яких безпосередньо охоплює сферу народної психіки, народної опіки. Однак тут насувається питання, чи можливе цілковите відокремлення тих народних комісаріатів, а також друге питання, чи ми з належною дбайливістю вжили заходів, щоб справді оборонити іногородців перед корінно російським держимордою. Вважаю, що таких заходів ми не вжили, хоча ми могли і повинні були їх вжити.

Вважаю, що фатальну роль відіграли тут поспіх і адміністраторські вихватки Сталіна, а також його роздратування у відношенні до славетного «соціал-націоналізму». Взагалі запал в політиці відіграє звичайно якнайгіршу роль.

Побоююся також, що тов. Держинський, який виїжджав на Кавказ, щоб перевірити справу «злочину» отих «соціал-націоналістів», визначився в тому випадку також тільки своїм корінно російським наставленням (відомо, що зросійщені іногородці завжди люблять пересоловати, якщо йдеться про корінно російські настрої) і що «безсторонність» усієї його комісії достатньо характеризує фізичне насильство, що його застосовував Орджонікідзе. Вважаю, що жадна провокація, а навіть жадна зневага не може виправдати тих російських побоїв, а також, що тов. Держинський допустився непотрібної помилки в тому, що легкодушно потракував оті побої.

Для всіх інших громадян на Кавказі Орджонікідзе був владою. Орджонікідзе не мав права дозволити собі на таку запальність, на яку він і Дзержинський посилалися. Навпаки, Орджонікідзе був зобов'язаний панувати над собою в такій мірі, до якої не є зобов'язаний жаден звичайний громадянин, а тим більше обвинувачений у «політичному злочині». Адже ті соціал-націонали були в суті речі громадяни, обвинувачені у політичному злочині, і всі обставини того обвинувачення саме тільки так могли їх кваліфікувати.

Тут уже доходимо до важливого основного питання: як треба розуміти інтернаціоналізм.

Продовження записок.

31 грудня 1922 року.

Я вже писав у своїх творах з національного питання, що нікуди не годиться абстрактна постановка питання про націоналізм взагалі. Необхідно відрізнити націоналізм нації гноблячої і націоналізм нації поневоленої, націоналізм великої нації і націоналізм нації маленької.

У відношенні до другого націоналізму майже завжди в історичній практиці ми, націонали великої нації, виявляємось винуватими в безлічі насильства, і навіть більше того — непомітно для себе робимо безліч насильств і образ, — досить тільки пригадати мої волзькі спогади про те, як у нас ставляться до іногородців, як поляка не називають інакше, як «полячишком», як татарина не висмію-

ють інакше, як «князь». українця інакше, як «хохол», грузина та інших кавказьких іногородців, — як «кавказький чоловік».

Тому інтернаціоналізм з боку гноблячої або так званої «великої» нації (хоч великої тільки своїми насильствами, великої тільки так, як великий держиморда) повинен полягати не тільки в додержанні формальної рівності націй, але і в такій нерівності, яка надолужувала б з боку нації гноблячої, нації великої, ту нерівність, яка складається в житті фактично. Хто не зрозумів цього, той не зрозумів дійсно пролетарського ставлення до національного питання, той залишився, по суті, на точці зору дрібно-буржуазній і тому не може не скочуватись щохвилини до буржуазної точки зору.

Що важливе для пролетаря? Для пролетаря не тільки важливо, але й істотно необхідно забезпечити його максимумом довір'я в пролетарській класовій боротьбі з боку іногородців. Що потрібно для цього? Для цього потрібна не тільки формальна рівність. Для цього потрібно надолужити так чи інакше своїм поведженням або своїми поступками у відношенні до іногородця те недовір'я, ту підозрілість, ті кривди, які в історичному минулому завдав йому уряд «великодержавної» нації.

Я думаю, що для більшовиків, для комуністів роз'яснювати це далі і докладно не доводиться. І я думаю, що в даному разі, у відношенні до грузинської нації, ми маємо типовий приклад того, де найбільша обережність, прихильність і поступливість вимагаються з нашого боку дійсно пролетарським ставленням до справи. Той грузин, який зневажли-

во ставиться до цієї сторони справи, зневажливо кидається обвинуваченням в «соціал-націоналізмі» (тоді як він сам є справжнім і істинним не тільки «соціал-націоналом», але й грубим великоруським держимордою), той грузин, по суті, порушує інтереси пролетарської класової солідарності, бо ніщо так не затримує розвитку і зміцнення пролетарської класової солідарності, як національна несправедливість, і ні до чого так не чутливі «скривджені» націонали, як до почуття рівності і до порушення цієї рівності, хоч би навіть з необачности, хоч би навіть у формі жарту, до порушення цієї рівності своїми товаришами пролетарями. Ось чому в даному разі краще пересолити в бік поступливости й м'якості до національних меншостей, між недосолити. Ось чому в даному разі корінний інтерес пролетарської солідарності, отже і пролетарської класової боротьби, вимагає, щоб ми ніколи не ставились формально до національного питання, а завжди враховували обов'язкову різницю в ставленні пролетаря нації пригнобленої (або малої) до нації гноблячої (або великої).

Продовження записок.

31 грудня 1922 року.

Які ж практичні засоби треба застосувати в ситуації, яка витворилася?

Поперше, треба втримати і зміцнити союз соціалістичних республік; щодо того не може бути сумнівів. Це потрібне в однаковій мірі нам, як і кому-

ністичному пролетаріатові всього світу для боротьби з міжнародною буржуазією і для оборони перед її зазіханнями.

Подруге, треба втримати союз соціалістичних республік, якщо йдеться про дипломатичний апарат. При нагоді треба зазначити, що цей апарат є чимось винятковим у структурі нашого державного апарату. Ми не допускали до нього ані одної хоч трохи впливової людини з старого царського апарату. Тут увесь апарат, навіть на нижчих ступнях, був створений з комуністів. З тієї ж причини той апарат завоював уже собі (можна це сміло сказати) ім'я випробуваного комуністичного апарату, очищеного в далеко більшій мірі від старого, царського, буржуазного і дрібнобуржуазного апарату, ніж той, яким мусимо вдовольнитися в інших народних комісаріятах.

Потрете, треба для прикладу покарати тов. Орджонікідзе (говорю це з тим більшим боєм, що сам належу до гурту його приятелів і працював з ним за кордоном, на еміграції), а також перевірити додатково або наново всі матеріали комісії Дзержинського з метою виправлення тієї величезної маси неправильностей і несправедливих судів, які без сумніву там знаходяться. Політичною відповідальністю за всю ту справді великоросійсько-націоналістичну кампанію треба обтяжити, очевидно, Сталіна і Дзержинського.

Почетверте, треба ввести найсуворіші правила щодо вживання народної мови в республіках інших національностей, які входять в склад нашого союзу, і з найбільшою пильністю контролювати додержан-

ня цих правил. Нема сумніву, що під претекстом єдності залізничної служби, під претекстом єдності фіскальної тощо будуть вкрадатися до нас, при теперішньому нашому апараті, численні надужиття корінного російського типу. Для боротьби з тими надужиттями конечною є особлива вникливість, не говорячи вже про особливу чесність тих, які стануть до цієї боротьби. Тут потрібний буде докладний кодекс, що його можуть з ським-таким успіхом опрацювати лише націонали, які живуть у даній республіці. При тому не треба в жаден спосіб задалегіть зарікатися того, що в висліді тієї цілої роботи прийде на черговому З'їзді Рад до повернення попереднього стану, це значить, що союз соціалістичних радянських республік втримається лише в військовій і дипломатичній ділянках, а у всіх інших ділянках буде повернена цілковита самостійність окремих народних комісаріятів.

Треба мати на увазі, що роздрібнювання народних комісаріятів і недостатню координацію їхньої праці в відношенні до Москви і інших центрів можна буде неутралізувати в достатній мірі авторитетом партії, якщо його використовувати з відповідною обережністю і безсторонністю; шкода, якої може зазнати наша держава із-за недостатнього об'єднання народних апаратів з російським апаратом, буде без порівняння менша від попередньої шкоди, нанесеної не лише нам, але також цілому інтернаціоналові, сотням мільйонів людей азійських народів, що в недалекому майбутньому повинні слідом за нами виступити на історичну арену. Це був би непростимий опортунізм, коли б ми напередодні того

виступу Сходу і на зорі його пробудження підкопували перед його очима свій авторитет хоч би найменшою нетактовністю і несправедливістю супроти наших власних іногородців. Інша річ — konieczність об'єднання проти імперіялістів Заходу, які боронять капіталістичний світ. Тут не може бути сумніву і я не маю потреби говорити про те, що безумовно схвалюю ті засоби. Однак це не те саме, коли в нас, нехай це буде навіть в дрібних справах, постає імперіялістичне відношення до поневолюваних національностей, що цілковито підриває всю нашу принципову щирість, все наше принципове обстоювання боротьби з імперіялізмом. А завтрішній день в історії світу буде саме той день, в якому гноблені імперіялізмом народи остаточно пробудяться і коли почнеться вирішальний довгий і трудний бій за їхнє визволення.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ
ДО ВІДДІЛУ ПРАВ ЛЮДИНИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОВ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ І ВСЬОГО КУЛЬТУРНОГО
СВІТУ ВІД В'ЯЗНІВ-ТАБІРНИКІВ СРСР

Примітка

*Лист цей був написаний на льняному полотні ви-
міром 40x45 см і переданий з концтаборів СРСР до
Закордонного Представництва УГВР. Генеральний
секретаріят закордонних справ УГВР, що діє за
кордонами України, предложив у 1956 році цей лист
генеральному секретареві ООН Даг Гаммершильдоеі,
Комісії прав людини і всім делегаціям ООН. Кан-
целярія генерального секретаріату ООН повідомила
генерального секретаря закордонних справ УГВР
Миколу Лебеда, що копії листа в'язнів і виясню-
вальне письмо були переслані урядам УРСР і СРСР.
Обидва ці уряди не дали відповіді. Нижче містимо
повний текст листа в'язнів радянських концен-
траційних таборів та його фотокопію.*

Ми, в'язні мордовських спецтаборів, просимо прий-
няти до загального відома цілого культурного світу
таке:

ми, українці, як прихильники всякого руху, що
стремить до свободи і правди, ставимося прихильно

до всілякої культури і прогресу в усіх ділянках громадського життя, а рівнож до самовизначення всіх народів, як і до самовизначення Української Соборної Держави. Підкреслюємо, що ми не стараемось перебільшувати фактів, які вже існують на території України віддавна, ми не просимо ласки-помилування, ми ставимо резолюцію і домагаємось свого права на життя закономірно, яке повинен визнати весь культурний світ, світ цивілізації ХХ століття, століття очолюваного різними гуманними організаціями, починаючи від низових клітин і кінчаючи на державних провідниках, включно до великої всесвітньої Організації Об'єднаних Націй. Наш український народ, як і ряд інших народів, опинився під займанчим чоботом червоної Росії, де нам відібрано всяке елементарне право існування на землі. Нас загнано в табори, засуджено строгими вироками на 10-25 р. не за бандитизм, як це вони (большевики) вияснюють перед світом, — не за підпал, убійства і зраду, лише за те, що ми, як і кожний волелюбний народ, домагаємось свого законного права на своїй землі . . . Тому у нас виринає питання: чи знає культурний світ про умови, в яких находимося не лише ми-в'язні, але і весь наш народ? Чи знає культурний світ, що нас після відбуття вироку насильно засилають на т. зв. «цілинні землі» в Казахстан, Красноярський Край, на далеку північ, горланячи, що туди ідуть добровольці і комсомольці? Чи може уявити собі культурний світ українську державу без українського уряду, без української армії і без українського народу, якщо існує така держава (а вона повинна існувати),

то чому немає армії зложеної з самих українців? Чому українці військову повинність відбувають за межами своєї батьківщини? Чому на наших землях дислокуються військові частини, складені з росіян та інших національностей, яким інтереси українського народу, якщо не суто ворожі, то чужі. Якщо ми зрадники своєї батьківщини і справедливо покарані: чому судили нас «народні», чи «військові» суди, склад яких далеко не український? Чому ми своєї кари не відбуваємо на території України, так страшно зруйнованої останньою війною і потребуючої відбудови? Чому нами освоюються недоступні дикі землі та ліси в той час, коли наших рук так потребує наша батьківщина? Чи знає культурний світ, що на масових табірних цвинтаріщах будуються нові табори, міста, копаються канали, робляться спортивні площі, щоб затерти сліди цих злочинів? І так в Комі АССР ст. Абезь 1, 4, 5-й табори стоять на бувших кладовищах. У Мордовії ст. Леплей 3-а Н. 5, 1-й і 2-й поліровочні цехи, техкабінет і кузня — побудовані на людських кістках. Чи відомо про масові розстріли в'язнів (на Воркуті шахта Н. 29 розстрілювано під керівництвом і з участю ген. прокурора Руденка), які домагалися лише прав політв'язня? Чи відомо, що в Казахстані л/о Кінгир, п/я 392 (3-я і 1-а колони) жінок і мужчин давлено чотирма танками за те, що вони домагались своїх законних прав? Чи відомо культурному світові, що Україна крім штучного голоду 1933 р. живе впроголодь 38 років; що сьогодні зах. українські землі, охоплені водною стихією, присуджені на голодову смерть, позбавлені будь якої

помочі від «гуманної, миролюбної», комуністичної Росії. В той час, коли мільйони тонн хліба вивозяться за кордони в цілях пропаганди, в той час, коли різні заграничні делегації відвідують зразкові (спеціальні для показу) колгоспи і фабрики СРСР? Чи відомо, що Росія в післявоєнний період (1945-1955 рр.) руками мільйонів в'язнів підняла тяжку і легку промисловість на рівень вищий довоєнного, і що ці в'язні поставили питання про покращення умов, необхідних для кожного дихаючого повітрям створіння (бож після 9-11-годинної праці в шахтах в'язнів замикали в тісні смердючі бараки зі славнозвісними «парашами», як робочу худобу), то їх розстрілювали і душили танками, а багатьох судили другими вироками по 10-25 років і розвозили в закриті тюрми, де вони сидять донині.

Культурний світе ХХ століття, століття прогресу і культури, ми не сумніваємось, що прочитавши ці рядки до найбільш «гуманної та справедливої» комуністичної партії Росії, виникає почуття огиди, омерзіння за злочини, заподіяні нею всім поневоле-ним народам...

Ми не впали духом, бо знаємо, що наші стремління до волі оправдані законами матері природи і віримо, що весь культурний світ піддержить нас на цьому шляху.

З огляду вище сказаного, ми в'язні мордовських спецтаборів вносимо таку резолюцію:

РЕЗОЛЮЦІЯ

І. А) Визначити відповідну комісію для перевірки стисло поданих нами фактів, що мали місце в

1953 р. на Воркуті й Норильську, а в 1954 р. в Караганді, де своїми жорстокостями відзначилися ген. прокурор Руденко і заст. міністра МВД Масленніков.

Б) Вислідити правдивість цього, що в Абезі (Комі АРСР) 1, 4, 5-й табори і 3-а Н. 5 (Мордовія) збудовані на цвинтарищах. Подібні випадки неважко знайти під кожним з таборів, 44 в його округності.

В) В зв'язку з цим вимагаємо, щоб цвинтарища були упорядковані, будівлі і споруди на них зліквідовані, а погибшим збудовані пам'ятники — символ вічної ганьби червоним рабовласникам. Так як між погибшими є члени всіх національностей світу, то по спорудженні пам'ятників повинна бути створена міжнародна організація, відповідаюча цій справі.

Г) Вимагаємо повного соціального забезпечення сиріт, вдів, непрацездатних батьків, рідні яких впали жертвою жорстокої несправедливості: також цих осіб і їх рідних, які втратили в таборах фізичну повноцінність і не в силі забезпечити себе чи сім'ю.

Д) В наслідок цього, що ціла сім'я за провини одного її члена притягається до відповідальності (насильне вигнання, заслання, конфіскація) і не тільки син, а й внук терпить за провини свого діда чи навпаки, створились касти «благодяжних» і «неблагодяжних» тому, що ці останні живуть у вічному приниженні, переслідуванні і нужді, ми вимагаємо, щоб цим людям були повернуті права людини і дане соціальне забезпечення, а рівнож право на поворот на рідну землю.

Е) Вимагаємо, щоб особи, які відбули свої вироки мали право вернутись на свою батьківщину, а рів-

нож, так як 25-літній вирок являється досмертним, опротестуємо його масове примінення.

Є) Всі учасники страйків, чи будь-якого протесту масового чи поодинокого (основаного на законних принципах прав політв'язня), які в наслідок своїх вимог були вдруге суджені і з таборів вивезені в закриті тюрми, повинні бути звільнені з них, а ця несправедлива кара анульована.

Ж) Всі пустинні землі, рудники, шахти, лісові масиви, які після освоєння чи відкриття ввійшли в склад СРФР повинні належати тим народам, членів яких їх освоювали і всіяли їх своїми кістками.

II. А. Вимагаємо створити міжнародню контрольну комісію, яка вірно регулювала б допомогою назначеною для слаборозвинутих чи потерпівших від стихійних нещасть країн (враховуючи і СРСР) та областей.

Б. Ми з радістю і співчуттям вітаємо готовність допомогти всім потребуючим помочі (незалежно від національності, релігії, раси, політичних переконань), але ми не можемо примиритися з цим, щоб хліб, вирваний з горла, крові і кості голодуючих, вивозився за кордони у виді допомоги, а насправді в цілях пропаганди, як це має місце в СРСР, в цей час, коли мільйони людей голодають.

III. А) Так, як всі злочинні дії супроти поневолених народів відбувались і відбуваються з відома політбюро і ЦК КПСС, вимагаємо: всю верхівку СРСР, рахувати підсудними міжнародної справедливості.

Б) Єжов, Берія, Абакумов і другі (страчені органами безпеки для відведення очей, як свої так

і світової громадськості) не можуть самі нести відповідальності за все, тому, що злочини супроти поневолених народів не припиняються і до нині.

IV. З чисто національних переконань ми, українці вимагаємо щоб:

А. З українських земель були вивезені всі громадяни російської національності і не користувались правом в'їзду аж доти, поки Росія не перестане мріяти про винародовлення, асиміляцію і остаточне проковтнення України: поки не перестане вважати себе «старшим братом». Фальсифікація історичних фактів відносно т. зв. «воз'єднання України з Росією» ніяк не може відповідати реальності, бо насправді Україна весь час жорстоко поневолюється Росією.

Б. Ми згодні з цим, щоб члени всіх інших національностей (не післані російським урядом в займанчих цілях) могли жити на українських землях по культурному, рівноправно з нашим народом. Росіяни ж можуть жити тільки тоді, коли вони стануть підпорядковуватись загальному правилу моралі.

В. Поки існують в світі збройні сили, на Україні повинні розміщуватись військові частини, складені тільки з українців і українського командування, а всі бійці і командири не українського походження повинні бути виведені за межі нашої землі. Це саме відноситься й до адміністративних установ і органів безпеки — МВД.

Г. Всіх порушників закону укр. національності повинні судити суто-українські народні чи військові суди і кару вони (порушники) повинні відбувати в межах своєї землі.

ПРИМІТКА: просимо Організацію Об'єднаних Націй Відділ Прав Людини цей лист довести до відома світової громадськості.

З огляду на передбачені наслідки підписи ставимо ініціалами та псевдонімами.

30/IX — 55

ЗАУВАГА: В цьому місці оригіналу стоять підписи, ініціалами і псевдонімами, п'яти представниць жіночих колон і восьми представників чоловічих колон в'язнів.

З М І С Т

1. Чому? (Передмова) 3
2. Про культ особи і його наслідки.
Доповідь Першого секретаря ЦК
КПРС тов. М. С. Хрущова на XX
З'їзді Комуністичної Партії Радянського Союзу, 25 лютого 1956 р. 7
3. До питання про національності
або про «автономізацію». Неопубліковані статті В. І. Леніна, доручені делегатам XX З'їзду КПРС 87
4. Відкритий лист українських в'язнів у лагерах Мордовської АРСР до Об'єднаних Націй, Комісія Прав Людини, 30 вересня 1955 96

СУСПІЛЬНО - ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Ч. III.

I. ПРО КУЛЬТ ОСОБИ І ЙОГО НАСЛІДКИ

Доповідь М. С. Хрущова на 20 З'їзді КПСС

**II. ВІДКРИТИЙ ЛИСТ
УКРАЇНСЬКИХ В'ЯЗНІВ ДО ООН**

diasporiana.org.ua